

Міністерство освіти та науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Факультет психології та соціальної роботи
Кафедра дошкільної освіти

01 освіта

012 дошкільна освіта

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня магістр

«Організація туристично-краєзнавчої роботи з дітьми старшого дошкільного віку у закладі дошкільної освіти»

студентки **Чеверди Марії Василівни**

Науковий керівник:

Матвієнко Світлана Іванівна,

канд. пед. наук, доцент.

Рецензенти:

Аніщук Антоніна Миколаївна,

канд. пед. наук, доцент.

Голота Наталія Миколаївна

канд. пед. наук, доцент.

Допущено до захисту

Завідувач кафедри

Чеверда М. В. Організація туристично-краєзнавчої роботи з дітьми старшого дошкільного віку у закладі дошкільної освіти / М. В. Чеверда. – Кваліфікаційна робота. – Ніжин, 2019. – 94 с.

Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню проблеми організації та проведення таких видів оздоровчо-краєзнавчої роботи, як дитячий туризм та елементарне дитяче краєзнавство (на матеріалі художнього краєзнавства). Проаналізовано теоретичні засади дитячого краєзнавства та дитячого туризму. Обґрунтовано специфіку проведення туристично-краєзнавчої роботи у закладі дошкільної освіти. Розкрито технологічні особливості організації колективної туристично-краєзнавчої роботи у закладі дошкільної освіти. Проведено педагогічний етап щодо виявлення, перевірки організаційно-педагогічних умов проведення туристично-краєзнавчої роботи з дітьми старшого дошкільного віку в ЗДО (на матеріалі м. Ніжина). Надано ґрунтовані висновки до роботи.

Ключові слова: туризм, дитячий туризм, краєзнавство, художнє краєзнавство, туристично-краєзнавча робота, заклад дошкільної освіти, діти старшого дошкільного віку.

Cheverda M. V. Organization of tourist and local lore work with children of senior preschool age in the institution of preschool education / M. V. cheverda. – Qualifying work. - Nizhyn, 2019. - 94 p.

The qualification work is devoted to the study of the problem of organization and conduct of such types of health and local history work as children's tourism and elementary children's local history (on the material of artistic local history). theoretical bases of children's local lore and children's tourism are analyzed. The specifics of the tourist and local history work in the institution of preschool education are substantiated. The technological features of the organization of collective tourist and local history work in the institution of preschool education are revealed. The pedagogical stage on identification, check of organizational and pedagogical conditions of carrying out tourist and local lore work with children of senior preschool age in ZDO (it was carried out on a material of Nizhyn) is carried out. Based conclusions to the work are given.

Keywords: tourism, children's tourism, local history, art local history, tourist and local history work, preschool education institution, children of senior preschool age.

ЗМІСТ

Вступ	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИКОРИСТАННЯ ТУРИСТИЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА У РОБОТІ З ДОШКІЛЬНИКАМИ В ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ	8
1.1. Теоретичні засади дитячого краєзнавства та дитячого туризму ..	8
1.2. Специфіка проведення туристично-краєзнавчої роботи у ЗДО ..	14
1.3. Технологічні особливості організації колективної туристично- краєзнавчої роботи у закладі дошкільної освіти	18
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1	22
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ТУРИСТИЧНО-КРАЄЗНАВЧОЇ РОБОТИ У ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ	24
2.1. Критерії та показники включеності дітей старшого дошкільного віку до туристично-краєзнавчої роботи	24
2.2. Чинники впливу на ефективність організації туристично-краєзнавчої роботи у закладі дошкільної освіти	27
2.3. Результати констатувального етапу експерименту	36
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2	42
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО- ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ПРОВЕДЕННЯ ТУРИСТИЧНО- КРАЄЗНАВЧОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ЗДО (на матеріалі м. Ніжина)	44
3.1. Принципи та організаційно-педагогічні умови проведення туристично-краєзнавчої роботи зі старшими дошкільниками	44
3.2. Характеристика експериментальної системи роботи	49

3.3. Результативність експериментальної системи роботи з реалізації організаційно-педагогічних умов проведення красзнавчої роботи з дітьми старшого дошкільного віку в ЗДО.	59
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3	69
ВИСНОВКИ	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	77
ДОДАТКИ	84

ВСТУП

Актуальність дослідження. Законом України «Про освіту», Державною національною програмою «Освіта» (Україна XXI століття), Концепцією виховання у національній системі освіти визначено стратегічні завдання у сучасному українському суспільстві у вихованні підростаючого покоління, формуванні у нього світоглядних переконань, високої моралі, духовності та культури.

Значний потенціал для досягнення цих завдань закладений у педагогічній спадщині та історії освіти України. Разом з тим доводиться констатувати, що не всі її періоди і педагогічні явища достатньо вивчені. Серед них і краєзнавчо-пошукова робота дітей та молоді. У різні роки на позитивне значення краєзнавства у вихованні дітей вказували українські вчені і педагоги К. Ушинський, О. Духнович, С. Русова, Г. Ващенко, С. Рудницький, В. Геринович, П. Тутковський, А. Макаренко та інші.

Виключно важливу роль найближчого оточення у формуванні духовності, громадянських переконань і патріотичних почуттів, високої культури і моралі, неодноразово підкреслював В. Сухомлинський. Природа, мова, історія рідного краю – це ті джерела, з яких, на його думку, живиться могутнє почуття любові до Батьківщини. Реалізація означених завдань неможлива без формування у дитини ціннісного ставлення до рідного краю.

Дана проблема набуває особливого значення у дошкільному віці, коли відбувається природна інтеграція дитини в духовний світ рідного народу. На прилученні її до системи культурних цінностей і традицій українського народу, вихованні шанобливого ставлення до його надбань та рідної мови, формуванні культури міжетнічних та міжособистісних взаємин наголошено Базовим компонентом дошкільної освіти в Україні в освітніх лініях «Дитина у соціумі» та «Дитина у світі культури».

Окремі аспекти краєзнавчо-пошукової роботи були предметом

спеціальних досліджень українських педагогів. У 1960-х роках І. Прус науково обґрунтував умови формування засобами шкільного краєзнавства такої важливої риси громадянина як патріотизм; С. Бабишин розкрив роль краєзнавчо-пошукової роботи у підготовці учнів до праці, свідомого вибору професії; Є. Пасічник дослідив організаційно-педагогічні засади літературного краєзнавства, а П. Бурдейний – проблеми формування моральних відносин старшокласників у процесі краєзнавчо-пошукової роботи.

Потреба формування ціннісного ставлення до рідного краю в період дошкільного дитинства відображена у дослідженнях сучасних учених А. Богуш, Н. Бондаренко, Н. Виноградової, Н. Гавриш, Р. Жуковської, В. Лаппо, Н. Лисенко. Протягом останніх десятиліть роль краєзнавства досліджувалась у вихованні певних якостей особистості, розроблялись питання теорії і методики краєзнавства, переважно – шкільного. Проте зміст та організаційно-педагогічні умови проведення краєзнавчо-пошукової роботи стосовно дітей дошкільного віку не були предметом спеціального дослідження.

Отже, усвідомлення наукового та практичного значення проблеми зумовило вибір теми дослідження **«Організація туристично-краєзнавчої роботи з дітьми старшого дошкільного віку у закладі дошкільної освіти»**.

Мета дослідження полягала у теоретичному та емпіричному дослідженні організаційно-педагогічних умов проведення краєзнавчої роботи з дітьми старшого дошкільного віку у ЗДО.

Завдання дослідження:

1. Розкрити теоретичні засади дитячого краєзнавства та дитячого туризму.
2. Проаналізувати стан практики дитячого садка щодо з'ясування чинників впливу на ефективність роботи з організації туристично-краєзнавчої роботи з дітьми.

3. Представити методику визначення рівнів включеності дітей старшого дошкільного віку до дитячого краєзнавства та туризму у закладі дошкільної освіти.

4. Охарактеризувати організаційно-педагогічні умови проведення краєзнавчої роботи з дітьми старшого дошкільного віку у закладі дошкільної освіти.

5. Розробити експериментальну систему роботи з підвищення ефективності організаційно-педагогічних умов проведення краєзнавчої роботи з дітьми старшого дошкільного віку та представити результати її впровадження.

Гіпотеза дослідження полягала у наступному: ефективність проведення туристично-краєзнавчої роботи у закладі дошкільної освіти буде забезпечена за реалізації наступних організаційно-педагогічних умов:

- 1) використання потенціалу дитячого туризму у проведенні краєзнавчої роботи зі старшими дошкільниками у садку;
- 2) налагодження взаємодія закладу освіти з батьками вихованців щодо проведення краєзнавчої роботи;
- 3) дотримання умов проведення краєзнавчої роботи з дітьми старшого дошкільного віку.

Об'єкт дослідження: процес проведення туристично-краєзнавчої роботи з дітьми старшого дошкільного віку в дитячому садочку.

Предмет дослідження: педагогічні умови організації краєзнавчої роботи з дітьми старшого дошкільного віку в ЗДО.

Для досягнення мети використано **методів дослідження**, а саме:

- 1) *теоретичних* – вивчення та аналіз педагогічної, методичної, краєзнавчої літератури з проблеми дослідження, періодики з дошкільного виховання, класифікація, конкретизація наукової інформації, синтез, узагальнення.

2) *емпіричних*: питання для індивідуальної та колективної бесіди з дітьми; анкетування батьків, інтерв'ю із директором закладу, інтерв'ю з інструктором з фізичного виховання; цілеспрямоване спостереження за проявами поведінки дітей старшого дошкільного віку під час туристичних заходів; аналіз стану матеріальної бази садка щодо наявності й відповідності використання засобів проведення елементів туристично-краєзнавчої роботи; аналіз перспективного плану інструктора з фізичного виховання, педагогічний експеримент;

3) методи *статистичної обробки* результатів дослідження.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження полягає у:

- 1) розширенні та поглибленні теоретичних уявлень про особливості проведення форм дитячого туризму та краєзнавства у садочку;
- 2) визначенні специфіки дитячого туризму з огляду на вимоги сучасної практики роботи з дітьми дошкільного віку щодо формування у них життєвої компетентності; залучення до активного способу життя;
- 3) обґрунтуванні специфіки художнього краєзнавства та його взаємодії із дитячим туризмом;
- 4) розробці та обґрунтуванні критеріїв та показників включеності дітей старшого дошкільного віку до туристично-краєзнавчої роботи;
- 5) теоретичному обґрунтуванні організаційно-педагогічних умов проведення туристично-краєзнавчої роботи з дітьми старшого дошкільного віку;
- 6) визначенні рівнів включеності дітей старшого дошкільного віку до туристично-краєзнавчої роботи.

Практична значення дослідження визначається можливістю практичного використання матеріалів нашого дослідження у формах підвищення кваліфікації педагогів з проблеми дитячого туризму та краєзнавства; використанні матеріалів емпіричної частини дослідження у практичній роботі вихователів з проблем дитячого туризму та краєзнавства.

Апробація результатів дипломної роботи здійснювалася через:

I. *Участь* у Всеукраїнській науково-практичній конференції «Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку», м. Ніжин, 21-22 листопада 2018 р.

II. *Друк статті*: «Похід як форма організації туристично-рекреаційної роботи з дітьми дошкільного віку» - у збірнику студентських наукових робіт спеціальності «Дошкільна освіта». – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя. – С. 37-40.

Структура дослідження: робота складається зі змісту, вступу, трьох розділів із підрозділами, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи – 93 сторінки, з них – 76 сторінок основного тексту. Список використаних джерел охоплює 6 сторінок – 64 позиції. Магістерська робота містить 6 таблиць та 9 додатків.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИКОРИСТАННЯ ТУРИСТИЧНОГО
КРАЄЗНАВСТВА У РОБОТІ З ДОШКІЛЬНИКАМИ
В ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

1.1. Теоретичні засади дитячого краєзнавства та дитячого туризму

В останні роки у практику закладі освіти різних рівнів усе активніше запроваджуються форми туристичної, рекреаційно-оздоровчої та краєзнавчої роботи. Будучи різними за своєю суттю, спрямованими на різні види перебування людини в довкіллі, означені форми роботи мають і спільну основу – ознайомлюють тих, хто бере в них участь, із певною місцевістю, в якій ця діяльність організовується.

Відносно дітей дошкільного віку слід зазначити, що усі перелічені напрями туристично-оздоровчої роботи традиційно використовуються. Проте, в останні роки більше уваги педагоги стали приділяти підвищенню ефективності кожного з видів роботи, з тим, щоб ознайомити дітей із рідним краєм, організувати їх цікавий, змістовний активний відпочинок на природі, навчити їх необхідних способів взаємодії з природою та безпеки поведінки в ній.

Розглянемо визначені нами напрями роботи з дітьми більш детально через конкретизацію їх сутності та понять.

Краєзнавство – збір, накопичення і популяризація відомостей про певну територію з різних точок зору: географії, геології, метеорології, рослинного і тваринного світу, населення, господарства, історії, культури тощо. Є також суспільним рухом [8, с. 462].

Відомий вчений Л. Берг визначав даний вид діяльності, як малу

географію, вказуючи, перш а все, на пошукові, дослідницькі та інші особливості стосовно вивчення навколишнього світу. Краєзнавство має наступні функції – наукову, навчальну, педагогічну. Безперечно, педагогічна функція буде конкретизована тими особливостями її здійснення, які визначатимуть організацію, навчальну спрямованість, наявність педагогічної мети та завдань роботи, а також добір педагогами відповідних форм та методів краєзнавчої роботи [17, с. 55].

Існує кілька визначень цього терміну, зокрема О. Остапець вважає, що краєзнавство – це комплекс наукових дисциплін, різних за змістом і методами дослідження, таких, що ведуть до єдиної мети – наукового і всебічного пізнання краю. Між краєзнавством та туризмом існують цілковитий практичний контакт і єдність цілей. Вивчаючи особливості рідного краю, туристи часто стають краєзнавцями, а краєзнавці – туристами [46, с. 17].

За визначенням сучасного словника української мови, *краєзнавчо-туристична діяльність* – це інтегрований спосіб навчання та розвитку дітей. Основна спрямованість полягає в організації та проведенні подорожей по рідному краю: прогулянок-походів, пішохідних переходів, цільових прогулянок, екскурсій (краєзнавчих, виробничих, географічних тощо), мандрівок. Кожна з таких подорожей має виховну мету [50, с. 14].

Сьогодні практики усвідомлюють, що дошкільний заклад не має бути «школою для маленьких» з притаманною їй предметною системою. На те він і садок, щоб вирощувати, плекати особистості, вчити дітей уміння жити, орієнтуватися в навколишньому середовищі. Простежується тенденція до пошуку нових орієнтирів, освітніх технологій, форм роботи, які б визначали своєрідність кожного закладу.

Як зазначає дослідниця А. Тихонова, кожен педагогічний колектив шукає своїх шляхів до вирішення цього завдання. У багатьох дитячих закладах ведеться краєзнавчо-туристична робота з дітьми. Знати свій край –

це священний обов'язок кожного громадянина.

В. Лаппо у дисертаційному дослідженні зазначає: «Будеш любити рідне місто, шанувати людей, які поряд – будеш любити Україну» [34, с. 40].

У процесі краєзнавчо-туристичної діяльності дитина дошкільного віку крок за кроком накопичує знання про свій родовід, свій садок, рідну природу, вулицю, мікрорайон, місто, країну в нерозривному зв'язку з вивченням народної спадщини, звичаїв рідного краю, історії та мови. Так у дитини виховується почуття гордості за свій народ, формується національний світогляд.

Аргументом на користь краєзнавчо-туристичної діяльності є мандрівка – творчий процес, у якому дорослі та діти разом виконують певні завдання. В природних умовах зникає той бар'єр, що існує між вихователем і вихованцем «у чотирьох стінах». Створюється просто унікальна педагогічна ситуація. Діти не помічають, що їх учать, бо вони співпрацюють з дорослими. Полегшуються і дитячі взаємини.

Туризм – різновид рекреації, один із видів активного відпочинку. винятково коштовний засіб фізичного виховання й активного відпочинку людини на природі [30, с. 19].

Дитячий туризм – це універсальний засіб оздоровлення, розвитку, виховання й навчання дітей дошкільного віку. Дошкільний вік – період розвитку дитини від 3 до 6-7 років. У ці роки відбувається подальший фізичний розвиток і вдосконалення інтелектуальних можливостей [27, с. 18].

Можна виділити *переваги* дитячого туризму, такі як:

- Це захопливий вид спільного активного відпочинку дітей і дорослих.
- Потужний оздоровчий чинник, що сприяє розвитку фізичної вправності, витривалості малят, зміцненню їхнього психологічного здоров'я, стійкому зниженню захворюваності.
- Загальнодоступний засіб оздоровлення, рекомендований практично кожній дитині за відсутності у неї серйозних патологій.

- Може впроваджуватися будь-якої пори року.
- Дарує дітям безліч позитивних емоційних та естетичних вражень, досвід взаємодії з однолітками та природою, власних маленьких відкриттів, учити помічати нове в знайомому, радіти красі довкілля.
- Діє дітям можливість самостійно здобувати знання з краєзнавства, природознавства, екології й одразу ж застосовувати їх на практиці [14, с. 40].

Гіпотеза про те, що найсприятливішим віком для усвідомленого опанування дитиною різноманітних аспектів етнокультурного феномену є старший дошкільний вік, знаходить своє підтвердження у наукових роботах вітчизняних і закордонних дослідників.

У дослідженнях Н. Белобородової, О. Денисюк, Л. Калуської доведено, що означений вік є сприятливим для ознайомлення дітей з історією рідного краю, з багатонаціональним складом його народу, розселенням різних етнічних груп по всій території країни, специфікою їхньої праці та побуту, особливостями мови та культури. В старшому дошкільному віці виникають реальні можливості для опосередкованого засвоєння дітьми знань, які виходять за межі їхнього життєвого досвіду та безпосереднього сприймання, і є віддаленими в просторі і часі.

За твердженням видатних психологів О. Венгера, Л. Виготського О. Запорожця, О. Леонтєва найбільший виховний вплив на дошкільника здійснюють ті елементи культури, які дитина здатна зрозуміти, а згодом відобразити у практичній і творчій діяльності. Доведено, що лише у процесі діяльності дитина засвоює культурну спадщину народу, а означена відтак формується як особистість [5, с. 24].

Краєзнавчо-туристська діяльність – це системно організоване життя дітей, у якому рівноцінно представлені всі сфери життєдіяльності людини: і виступає як особливий вид розвивального середовища, спрямований на всебічний та гармонійний розвиток малюків. Існує три компоненти краєзнавчо-туристської діяльності: оздоровчий, виховний та пізнавальний,

які допомагають розвивати дитину завдяки максимальному використанню природних здатностей. Це інтегрований спосіб навчання та виховання, який забезпечує взаємопроникнення та інтеграцію всіх видів діяльності дошкільників: гри, спілкування, предметно-практичної діяльності, рухової, самостійної, художньої, навчальної, образотворчої, експериментально-дослідницької, мовленнєвої, пізнавальної тощо [15, с. 87].

Краєзнавство та туризм спрямовуються на гуманізацію педагогічного процесу, основним принципом якого є рівність педагога та вихованця: ціннісно-змістовна рівність дорослого і дитини не щодо обсягу знань та життєвого досвіду, а щодо природного людського права необмежено пізнавати світ. Мандрівка – творчий процес. Тут виникає зовсім інша педагогічна ситуація, у якій дорослі та малі разом припускаються помилок і разом виправляють їх, чинять добре, спільно діють. У спільній з дітьми діяльності дорослі ненав'язливо передають їм свій досвід, своє бачення світу [17, с. 28].

Специфіка краєзнавчо-туристської діяльності. У процесі краєзнавчо-туристської діяльності закладаються основи особистості – духовної, високоморальної, соціально спрямованої на інших, яка вільно й відповідально визначає свою позицію серед інших. У дітей виховується культура власних бажань та інтересів, розвиваються почуттєва та волява сфери, формуються базові якості особистості, вищі потреби [там само].

Краєзнавчо-туристська діяльність активізує особистісне становлення в інтелектуальній, фізичній, психічній, моральній, емоційній, розумовій, чуттєвій, волевій, поведінковій та комунікативній сферах; забезпечує інтенсивний розвиток пізнавальних психічних процесів – відчуття, сприймання, уяви, мислення, пам'яті, активізує спостережливість, допитливість; а відображення вражень від походів та екскурсій у продуктивних видах діяльності сприяють виявленню та розвитку нахилів, задатків та здібностей; задовольняє всі природні потреби дошкільного вікового періоду, а саме:

- 1) готовність дитини емоційно відгукуватися на все нове й невідоме в її житті;
- 2) потребу в пізнанні довкілля («чомутики»);
- 3) потребу в самореалізації («Я сам»);
- 4) потребу в самовираженні (відкриваючи світ, людей, природу, дитина фантазує, придумує, формує свій внутрішній світ, своє бачення світу, що є для неї джерелом повноцінного життя);
- 5) потребу в русі [1].

Дитячий туризм привабливий не лише тому, що ефективно сприяє фізичному розвитку, йому притаманно багато *функцій*.

1. Турпохід – гарний засіб закріплення корисних гігієнічних навичок, прищеплення дітям правил особистої гігієни.
2. Важливу роль відіграє формування навичок самообслуговування – правильно користуватися одягом, взуттям, спорядженням; виховання дбайливості, організованості.
3. Засвоюючи елементарні прийоми побутової праці, юні туристи навчаються також узгоджувати свої спільні дії [там само].

Найважливішою сутністю краєзнавчо-туристської діяльності є нерозривний зв'язок вивчення основ наук з практикою, життям, довкіллям. У дітей розвивається інтерес до своїх родинних та національних коренів, формується прагнення продовжувати традиції рідного народу; вони починають усвідомлювати зміст процесів у природі та суспільстві, принципи співіснування, історичні зв'язки [7, с. 2].

Таким чином, у даному підрозділі нами було проаналізовано основи туристично-краєзнавчої діяльності як специфічної діяльності перебування людини у природному довкіллі, пізнання свого краю. Туризм безпосередньо пов'язаний із оздоровленням людини, організацією рекреаційних та фізкультурно-оздоровчих видів роботи на природі. Також нами характеризувано опорні поняття дослідження яким є: краєзнавство,

краєзнавчо-туристична діяльність, туризм, дитячий туризм.

1.2. Специфіка проведення туристично-краєзнавчої роботи у ЗДО

Нині зміст освіти переорієнтується в сторону оздоровлення та рекреації дітей, створення умов для їх оздоровлення, залучення до фізичної культури, спорту, туризму та здорового способу життя – загалом. Вирішити поставлені завдання на рівні закладів дошкільної освіти в змозі вирішити раціонально організоване фізичне виховання, яке включає різні форми та методи роботи дітьми, у тому числі – дитячого туризму та краєзнавства.

Основні підходи до запровадження основ туризму у ЗДо розглянуто у працях О. Вілігорського, С. Дудіцької, А. Медвідь, Л. Василевської, Т. Грицишиної, Т. Зав'ялової, Я. Кашуби, Ш. Ковача, Н. Пангелової, Б. Пангелова та ін.

Найбільш поширеною формою організації туризму стосовно дошкільників є пішохідні прогулянки та екскурсії за межі садка. Такі туристичні заходи надають ні з чим незрівнянний ефект оздоровлення, зміцнення дитячого організму, урізноманітнюють рухову активність дітей.

Період старшого дошкільного дитинства є найбільш сприйнятливим щодо проведення зазначеної роботи. у віці 6-7 років закладаються основи духовності дитини, її культурних, патріотичних громадянських орієнтацій. Активно розвивається емоційна сфера, відчуття; основні психічні процеси – у тому числі – пам'ять, мислення. У перед шкільному віці малюк зазначає механізмів соціалізації, розпочинається процес національної та культурної самоідентифікації. Дитина у даному віці здатна усвідомлювати себе як член суспільства, визначати свою причетність до родини, рідного краю та Батьківщини [14, с. 16].

Дитячий туризм та краєзнавство є одним із напрямків освітнього процесу, який використовується з метою формування життєвого досвіду малюків, їхнього світосприймання.

Як зазначає Н. Пангелова, краєзнавчо-туристична робота у садку є цілим комплексом щодо всебічного розвитку дітей, активного пізнання ними довкілля (природного, предметного, соціального) та самих себе. Формами організації даного процесу виступають екскурсії, цільові прогулянки, походи, мандрівки, міні-подорожі тощо [49].

Ці функції реалізуються в розвитку різних напрямків дитячого туризму:

- 1) еколого-туристське виховання дітей та підлітків у системі дошкільної, шкільної, додаткової освіти;
- 2) оздоровлення та реабілітація підростаючого покоління в системі спортивного та санаторно-курортного обслуговування;
- 3) туризм як вид активного відпочинку та організації дозвілля дітей і підлітків;
- 4) дитячий туризм як форма фізичного і духовного розвитку особистості;
- 5) туризм як форма підвищення освітнього рівня дітей та підлітків;
- 6) реклама і пропаганда здорового способу життя, відволікання дітей і підлітків з вулиць, від безцільного проведення часу;
- 7) участь у туристських, спортивно-туристських секціях, клубах, об'єднаннях як засіб соціалізації особистості [51, с. 506].

В організації дитячого туризму беруть участь підприємства, які можна розділити на чотири сектори: державний, де виробляються соціально значимі блага (цільові програми розвитку дитячого туризму, послуги санаторно-курортного обслуговування), що реалізує систему державних соціальних стандартів; добровільно-громадський, де проводяться клубні блага, що представляють собою послуги дитячих об'єднань спортивно-оздоровчої та туристичної спрямованості (туристські клуби, асоціації і союзи, які є

некомерційними організаціями); змішаний, в якому проводяться послуги дитячого туризму приватними некомерційними організаціями (приватні благодійні організації та фонди розвитку туризму); комерційний, де функціонують приватні компанії, що спеціалізуються в сфері дитячого туризму.

Як вказує І. Огірко, основними засобами туризму у ЗДО є:

- туристичний похід;
- підготовчі вправи, які сприяють розвитку у малят фізичних якостей з максимальним задіянням потенціалу природного середовища.
- вправи з прикладного багатоборства – розставляння палаток, в'язання вузлів тощо [45 , с. 204].

На підготовчому етапі в організації походів можна проводити легкоатлетичні вправи, при клані гімнастичні вправи, народні ігри, плавання.

Як зазначає С. Матвієнко, великого значення у проведенні фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми відіграють народні рухливі ігри. українські народні рухливі ігри складають важливий компонент народної фізичної культури. Значну їх частину вищезгадані дослідники відносять до так званих відтворювальних, або сюжетних, Ігор. Усі відтворювальні народні рухливі ігри мають відбиток особистої творчості дітей, відрізняються різноманітністю сюжетів і є свідченням загальновідомої здатності дітей до спостереження, переймання і відтворення особливостей діяльності дорослих, певних явищ природи тощо [40 , с. 34].

У процесі підготовки до пішого походу діти в безпосередньо освітньої та спільної діяльності з дорослими пізнають основи краєзнавства, початку екологічної культури. Експериментально-дослідницька діяльність допомагає встановити закономірності в явищах навколишнього світу, що навчаються дізнаються про особливості своєї малої батьківщини.

Походи стимулюють розумову діяльність: у зв'язку з постійним переміщенням по пересіченій місцевості виникає необхідність користуватися

картою і компасом; завдяки активній участі в іграх і туристичних змаганнях розвивається просторова орієнтація кожного учасника, вміння діяти за запропонованим планом, самостійно виконувати поставлене розумове завдання, правильно оцінювати результати своєї діяльності.

Похідне життя вимагає спостережливості. В екологічних іграх, які проводяться на відкритому повітрі, в учнів формуються уявлення, розвиваються розумові операції, розширюються знання, поповнюються практичні навички правильної поведінки в природі. Походи, прогулянки, екскурсії завжди проводяться в колективі, коли один залежить від іншого. У походах чітко розподіляються ролі і обов'язки кожного, тому створюються сприятливі умови виховання у учнів почуття відповідальності, зміцнюються волеволі якості-вміння терпіти, чекати, долати труднощі.

На конкретних прикладах з похідного життя відбувається пробудження гуманних почуттів, збагачуються уявлення про доброту, чесність і справедливість. Виховуються позитивні взаємини-усвідомлення необхідності рахуватися з думкою і інтересами учасників походу, вміння помічати труднощі оточуючих і бажання допомогти. Діти вчаться бути чуйними, виявляють увагу до переживань товаришів, привчаються радіти їх успіхам і співчувати в разі невдачі. В поході закріплюється здатність правильно оцінювати свої вчинки і вчинки однолітків. Менш проблемно вирішуються і завдання трудового виховання: діти набувають навички самообслуговування, вміння працювати в колективі та планувати [48, с. 230].

У зміст краєзнавчої роботи з дітьми входить ознайомлення їх з природою, історією, культурою рідного краю; вивчення назв важливих вулиць і площ міста, його парків, пам'ятників. Форми проведення краєзнавчої роботи з дошкільниками поділяються на безпосередні (піші переходи, дитячий туризм, міні-подорожі вихідного дня спільно з батьками, екскурсії, цілеспрямовані погулянки тощо) та опосередковані, що поглиблюють та закріплюють набуті знання дітей про рідний край (перегляд

відеоматеріалів, фотоальбомів, читання творів про рідний край, «краєзнавчі посиденьки» тощо). При проведенні роботи використовуються словесні, наочні та практичні методи, у тому числі – методи інструктування, методи безпечної поведінки.

Таким чином, зміст краєзнавчої роботи розглядається в контексті окреслених завдань чинних програм дошкільної освіти з багатьох напрямків роботи – ознайомлення з довкіллям, з природою; фізкультурно-оздоровчої тощо. Основними формами дитячого туризму є піші переходи, екостежки, екскурсії у природі. Туризм стосовно дітей дошкільного віку може проводитися у безпосередній роботі перебування у природі, а також опосередкованій. Вона проводиться в умовах дитячого садка та готує дітей до туристичних заходів за холодної пори року або несприятливих погодних умов.

1.3. Технологічні особливості організації колективної туристично-краєзнавчої роботи у закладі дошкільної освіти

Наявність надійних і безпечних стежок дозволяє вести моніторинг стану території і визначати рівень впливу навантаження відвідувачів на природне середовище. Для тривалого використання в інтенсивному маршрутному туризмі стежки вимагають попереднього благоустрою. Очолити роботу з будівництва туристських стежок повинні місцеві органи влади. Однак є приклади, коли цю роботу здійснюють громадські організації. Залучення дітей до посильної роботи є волонтерством, яке передбачає, що за виконану роботу грошової винагороди не буде.

Н. Грицишина вважає, що регулярні походи, прогулянки дітей в природу, у тому числі – популярні нині екостежки сприяють розвитку і дітей таких необхідних фізичних якостей, як-от: спритність, витривалість, сила.

Дослідниця вважає, що перебування малюків на природі загартовує організм, а проведення ігор-естафет зацікавлює їх до занять спортом [15, с. 91].

При цьому діти отримують досвід набуття первинних трудових навичок, ініціативи та самоствердження. Діти можуть виступати також і авторами програми подорожі. Туристська стежка як маршрут на місцевості можна використовувати з метою екологічної освіти і виховання дітей різного віку. Під час руху по туристській стежці вони отримують інформацію про екологічні системи, природні об'єкти, процеси і явища. Екскурсія екостежкою поєднує в собі пізнання, відпочинок і насолода красою природи, завдяки чому ефект сприйняття інформації посилюється позитивними емоціями.

На думку С. Тітаренко, основна мета дитячого туризму в умовах дошкільного навчального закладу – оздоровлення дітей, запобігання гіподинамії, оптимізація рухового режиму [61, с. 207].

Сьогодні цілком очевидно, що структура екостежки включає в себе природний ландшафт і художнє оформлення маршруту. Ускладнилися функції екостежки. Основне призначення-це виховання культури поведінки дітей в природі, формування екологічного світогляду. Основний принцип екологічних екскурсій для дітей давно сформульований: «ми вивчаємо природу; природа вчить нас». Безумовно, що цільова аудиторія екостежки дуже широка, вона включає і інших відвідувачів маршруту, в тому числі місцевих жителів, відпочивальників, випадкових перехожих.

Необхідним елементом організації екостежки є правила поведінки людей на маршруті, тобто «екологічний кодекс». Вони прості – використовувати для пересування тільки наявні стежки, не рвати квіти, не заподіювати занепокоєння твариною, не залишати сміття, зупинятися на відпочинок тільки у спеціально призначених для цього місцях і т. п.

Тоді стежка і виконує свою виховну функцію. Добре організована екологічна стежка сприяє охороні природи. Вона дозволяє регулювати потік

відвідувачів і допомагає дотриманню природоохоронного режиму на навколишній території. Обов'язковим компонентом функціонування екологічного маршруту є моніторинг стежки, відстеження змін її об'єктів. Навчальна екостежка – це не передова педагогічна форма, а відродження старих традицій за активної участі дітей різного віку у створенні і роботі стежки. Така робота може носити індивідуальний, груповий і масовий характер організації діяльності учнів. При цьому програми можуть містити різні заходи: ігрові ситуації, конкурси, змагання, екологічні акції та свята. Для деяких дітей – це буде дослідницький метод навчання.

Розглянемо, які з умінь й навички необхідні старшим дошкільникам задля участі в туристичному заході. Перш за все, їх слід навчити розбивати на визначеному у природі місці бівак. Безперечно, необхідну допомогу у цьому мають надавати дорослі. Добре, якщо туристичними навичками володіють батьки. Це сприяє згуртовуванню родини, формує у дитини образ міцної, дружної сім'ї.

Ш. Ковач вказує на те, що діти у процесі походів мають засвоювати основні елементи туризму – складати рюкзак, розкласти багаття, навчитися елементарному подоланню перешкод. За допомоги дорослих, перш за все – медичного працівника, малюків слід навчити першої допомоги. Але ці навички краще формувати у малят в умовах дитячого садка. На спеціальних заняттях із валеології або у формах позазанягтевої роботи з туризму [31, с. 97].

Структура туристичного походу:

1. Підготовчий етап.

- Організація збору усіх учасників.
- Повідомлення мети та основних елементів проведення походу.
- Робота з обладнанням до походу, укладання речей, їх контрольна перевірка.

- Робота з картою. Визначення маршруту. Повідомлення основних пунктів зупинки та маршрутів руху.

2. *Практична частина.*

- Дотримання складових туристичного заходу у безпосередньому поході.
- Діяльність інструктора стосовно заповнення необхідною активною / пасивною руховою діяльністю дітей привалів на маршруті.
- Проведення таких форм роботи, як:
 - Дерево терапія «Допоможи мені, берізка»
 - Дихальна гімнастика «Легко дихати – легко жити».
 - Бівак. Великий привал. Розташування учасників.

3. *Робота у підгрупах:*

- Встановлення палаток. Розпалювання вогнища.
- Приготування обіду нба кострі.
- Туристичні посиденьки
- Ігри на свіжому повітрі.

Таким чином, при проведенні форм дитячого краєзнавства вихователю слід ретельно дотримуватися умов проведення, зокрема – щодо норм безпеки. Це стосується самої організації походу, норм перебування дітей в природі, дотриманні медичних норм безпеки, проведення попереднього інструктажу з дітьми та супроводжуючих їх дорослих. Від чіткої, продуманої організації краєзнавчого заходу залежить не тільки досягнення поставленої навчальної та вихованої мети, але й життя й здоров'я дітей.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Краєзнавча робота є важливим елементом ознайомлення дітей старшого дошкільного віку з навколишнім світом, зокрема – з рідним краєм.

Нами було проаналізовано теоретичні основи проблеми організації дитячого туризму у закладі дошкільної освіти. З'ясовано, що туристична діяльність є інтегрованим способом навчання та розвитку дітей. Основна спрямованість полягає в організації та проведенні подорожей по рідному краю: прогулянок-походів, пішохідних переходів, цільових прогулянок, екскурсій (краєзнавчих, виробничих, географічних тощо), мандрівок. Кожна з таких подорожей має виховну мету.

Краєзнавство – це збір, накопичення і популяризація відомостей про певну територію з різних точок зору: географії, геології, метеорології, рослинного і тваринного світу, населення, господарства, історії, культури тощо. Є також суспільним рухом

Центральним поняттям дослідження є туризм – різновид рекреації, один із видів активного відпочинку. Він відображає характерну тенденцію сучасності, коли перевага віддається у динамічному відпочинку, у процесі якого відновлення працездатності поєднується з пізнавальною діяльністю. Різновидом і важливою складовою туризму є дитячий туризм – це універсальний засіб оздоровлення, розвитку, виховання й навчання дітей дошкільного віку.

До змісту краєзнавчої роботи входить вивчення елементів культури рідного краю, його історії, географічних особливостей та елементів духовної культури. Форми проведення краєзнавчої роботи з дошкільниками поділяються на безпосередні (піші переходи, дитячий туризм, міні-подорожі вихідного дня спільно з батьками, екскурсії, цілеспрямовані погулянки тощо) та опосередковані, що поглиблюють та закріплюють набуті знання дітей про рідний край (перегляд відеоматеріалів, фотоальбомів, читання творів про

рідний край, «красзнавчі посиденьки» тощо). При проведенні роботи використовуються широке коло методів традиційної класифікації: словесних, наочних та практичних, у тому числі – методи інструктування, методи безпечної поведінки тощо.

Важлива роль при проведенні туристичного походу з дітьми, відводиться дотриманню заходів безпеки, які включають: обов'язкову реєстрація групи (кількість учасників походу, маршрут руху, час початку і закінчення походу, місця привалів, зв'язок з групою); проводиться інструктаж щодо заходів безпеки перед початком походу; всі учасники походу повинні мати медичний допуск; продукти харчування повинні мати хороші терміни придатності і бути хорошої якості; набір медикаментів повинен відповідати вимогам безпечного їх застосування; місця біваків повинні вибиратися з таким розрахунком, щоб забезпечити повну безпеку учасників походу; періодично перевіряти наявність учасників групи на маршруті руху та їх стан; обов'язкова перевірка наявності дітей після привалу.

РОЗДІЛ 2

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ПРОВЕДЕННЯ КРАЄЗНАВЧОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ У ЗДО

2.1. Критерії та показники включеності дітей старшого дошкільного віку до туристично-краєзнавчої роботи

Здійснений нами на теоретичному рівні аналіз проблеми проведення краєзнавчої роботи з дітьми старшого дошкільного віку у садочку засвідчив її актуальність та необхідність подальшого проведення на експериментальному рівні.

Мета експерименту: вивчення організаційно-педагогічних умов проведення краєзнавчої роботи з дітьми старшого дошкільного віку.

Завданнями констатувального експерименту стали:

1. Розробити критерії, показники включеності дітей старшого дошкільного віку до туристично-краєзнавчої роботи.
2. Вивчити практичну діяльність садка щодо забезпечення взаємодії педагогічних працівників з батьками вихованців старшої групи з проведення туристично-краєзнавчих заходів.
3. Вивчити стан туристично-краєзнавчої практики закладу освіти та визначити рівні включеності дітей старшого дошкільного віку до краєзнавчої роботи.

Для практичної реалізації поставлених мети та завдань нами було розроблено методику, що складалася з окремих дослідницьких процедур. Методика включала у себе три напрями роботи: робота з дітьми старшого дошкільного віку, з їхніми батьками та з вихователями.

Констатувальний експеримент проводився на базі ЗДО №25 м. Ніжина з

03.02. по 15.04. 2019 року. У проведенні дослідження взяло участь 28 дітей старшої групи, 50 батьків вихованців старшої групи, інструктор з фізичної культури, директорка закладу. Дітей було розподілено для експерименту на ЕГ та КГ.

Перш ніж проводити власне констатувальний експеримент, ми виявили критерії включеності дітей старшого дошкільного віку до краєзнавчої роботи у ЗДО та їхні показники. Ними є:

інформаційний критерій – передбачає знання дітей про безпеку під час проведення елементів туризму; знання про особливості місць туристичного перебування – історичні, культурні пам'ятки, природні об'єкти тощо; Знання про норми взаємодії з природою під час туристичних заходів. . Оскільки в нашому дослідженні робився акцент на рівні сформованості інформаційно-змістового критерію патріотичної вихованості, набутого засобами художнього краєзнавства, то головним об'єктом дослідження стали вихованці старшого дошкільного віку, в яких сформовані не лише знання й уявлення про рідний край, але й практичний досвід взаємодії з об'єктами його історії, культури, природи тощо. Дуже важливим щодо цього визначається також реалізувати одержані знання й позитивне ставлення до навколишнього на практиці. Ми виходили з концепції психологів О. Запорожця і О. Леонтєва, згідно з якою вагомий виховний вплив на дитину-дошкільника здійснюють ті елементи культури, які дитина здатна не лише зрозуміти, а й в наступному відобразити у своїй практичній і творчій діяльності. Лише у процесі діяльності дитина засвоює культурну спадщину народу, а відтак формується як особистість.

• **мотиваційний критерій** із наступними показниками – інтерес дітей до туристичних заходів; бажання більше дізнатися про навколишнє (природне, соціальне та предметне довкілля); бажання більше дізнатися про історію та культуру свого краю; бажання безпосереднього спілкування з природою та вчитися виживати в ній. У розробці даного критерію ми спиралися на дані

праць науковців В. Лаппо, В. Соловей та ін., які вказують на важливість особистісної спрямованості дитини до участі в різноманітних краєзнавчо-туристичних заходах, її бажання пізнати рідний край.

• **діяльнісний критерій** з такими показниками: навички безпечної поведінки під час туристичних заходів; уміння групової взаємодії під час туризму. Цей критерій визначив для нас технічні можливості дітей щодо поводження у практичних туристичних заходах, дотримання ними техніки безпеки в життєво складних ситуаціях тощо.

Вибір цих критеріїв обумовлений особливостями світосприйняття дітей дошкільнят, в тому числі тим, що поняття батьківщини у дитини дошкільного віку своєрідно. Воно тісно пов'язане з конкретним уявленням про те, що дитині дорого і близько, тобто з любов'ю до батьків і інших емоційно близьким людям, навколишньому його природі, іграшок, ігор, пісень, образному слову, до того, що його радує. Психічні процеси – допитливість і співпереживання – тісно пов'язані з уявленнями дитини про навколишній світ, які активізують допитливість, а вона, в свою чергу, спонукає дитину до пізнавальної діяльності, що супроводжується інтересом; інтерес викликає співпереживання, що дуже важливо для дошкільника, в ході пізнавального процесу він сам проживає школу почуттів, які надалі можуть стати громадянськими (вищими) почуттями.

Культура рідного краю є більшою чи меншою мірою є тим духовним середовищем, у якому формуються світогляд, національна самосвідомість, естетичні ідеали, моральні цінності, патріотичні та трудові якості особистості. Постійне перебування дітей і молодого покоління під впливом матеріальної й духовної культури рідного народу необхідне для найповнішого розкриття і розвитку природних здібностей, творчості, ініціативності, становлення індивідуальності, формування неповторного духовного світу, власної активної життєвої позиції, почуттів обов'язку, відданості і працелюбності заради свого народу, держави.

При визначенні структурних компонентів керувались концептуальним положенням про діалектичну єдність інтелектуального й емоційного чинників свідомості. Адже без знань про самобутність рідного краю неможливо сформувати елементи світогляду дитини. Водночас без емоційного сприйняття, позитивного ставлення та інтересу до рідного краю виникнуть труднощі в опануванні дітьми відповідними знаннями, що складає основу обізнаності про своєрідність і неповторність рідного краю. Цим зумовлено виокремлення інформаційного компоненту, що визначає опанування уявленнями й знаннями про основні аспекти природи та культури рідного краю тощо.

Таким чином, для вивчення стану туристично-краєзнавчої роботи з дітьми старшого дошкільного віку в дитячому садку розроблено критерії та їхні якісні характеристики (показники) – інформаційний, мотиваційний, діяльнісний. Комплекс таких критеріїв повинен сприяти визначенню рівнів сформованості у дітей 6-7 років основ дитячого краєзнавства та туризму.

2.2. Результати констатувального етапу експерименту

На підготовчому етапі здійснювалися підбір і розробка діагностичних методик задля вивчення організаційно-педагогічних умов проведення краєзнавчої роботи з дітьми старшого дошкільного віку у садку. На основі результатів теоретичного аналізу проблеми нами було розроблено питання для: індивідуальної та колективної бесіди з дітьми; анкети для батьків, інтерв'ю із директором, з інструктором з фізичного виховання. Для більш детального вивчення проблеми нами було проведене цілеспрямоване спостереження за проявами поведінки дітей старшого дошкільного віку під час туристичних заходів. Також нами було обстежено матеріальну базу установи щодо наявності й відповідності використання засобів проведення

елементів туристично-краєзнавчої роботи; проаналізовано перспективний план інструктора з фізичного виховання.

Для з'ясування даних про стан включеності дітей старшого дошкільного віку до спільних з батьками форм краєзнавчої роботи та з метою розв'язання першого завдання нашого експериментального дослідження нами було проведено індивідуальну *бесіду з дітьми старшої групи*, у які взяло участь 28 вихованців, розподілених до ЕГ та КГ по 14 осіб. Під час проведення бесіди нами використовувались різні прийоми постановки запитань: прямого запитання, опосередкованого нагадування, роздумів тощо.

Відповіді дітей на запропоновані питання бесіди відтворювались у протокольних записах. Бесіда з кожною дитиною проводилась по можливості індивідуально, без впливу думки товариша або групи дітей, що є особливо значущим для опитування дошкільників.

Для проведення індивідуальної бесіди зі старшими дошкільниками нами було складено 10 питань, які повинні були визначити обізнаність дітей:

- безпекою під час проведення елементів туризму;
- особливостями місць туристичного перебування – історичні, культурні пам'ятки, природні об'єкти тощо;
- нормами взаємодії з природою під час туристичних заходів.

Також нами було розроблено 6 питань для колективної бесіди з дітьми старшого дошкільного віку щодо з'ясування їхнього відношення до умісті в заходах дитячого туризму та краєзнавства як в спеціальних формах роботи, так і під час спільних заходів з батьками. У постановці своїх питань ми намагалися з'ясувати в дітей, чи подобається їм ходити в туристичні походи, перебувати на природі. Також ми намагалися з'ясувати, з ким частіше малюки перебувають на природі – з батьками чи з вихователями під час піших походів.

Перейдемо висвітлення отриманих нами результатів *індивідуальної бесіди*, проведеної із старшими дошкільниками. Нами з'ясовано, що усі діти

зацікавлені участю у заходах туризму й краєзнавства. Більшою мірою цікавлять сімейні дні відпочинку. 65% дітей ЕГ та 55% дошкільників КГ вказали на те, що вони достатньо втомлюються під час піших переходів. Діти також зазначили, що батьки майже не беруть участі в таких заходах, як піші переходи, переадресуючи свою участь помічнику вихователя.

Діти вказали на те, що їм було б цікаво безпосередньо відвідати в м. Ніжині різні пам'ятники, Поштову Станцію, краєзнавчий музей, проте не всі батьки погоджуються відпускати їх до поїздки на маршрутному автобусі. 60% дітей ЕГ та 55 в КГ надали чітку відповідь стосовно того, то такий турист, якою є його діяльність, зокрема – щодо вивчення природи, культури та історії рідного краю. У відповідях діти більшою мірою звертали увагу лише на взаємодію людини та природи, випускаючи значення природи для покращення здоров'я та самопочуття. У відповіді на питання №3-4 70% респондентів ЕГ та 75% дітей КГ вказали на те, що туристи мають бути відповідно екіпірованими, й детально розкрили, які саме атрибути туризму можуть використовуватися в пішому поході.

У відповіді на питання №5-6 анкети 45% дітей ЕГ та 55% опитуваних в КГ вказали на те, що вони брали участь в ряді заходів: «Сімейні виїзди на природу», «Свято Івана Купайла на ставку с. Хвилівка», «Зимовий добродійний рейд по захисту прилеглої до садка лісової території», «Зустріч Масляної» тощо.

Ми з'ясували, що дітей як ЕГ, так і КГ знають обмежені знання стосовно технологічних умов проведення походу, вони слабо орієнтуються у його алгоритмі. Ми пояснюємо це нерегулярністю або неефективністю роботи інструктора з фізичної культури. Діти, за нашого прохання, визначали позиції інструктажу безпеки під час участі у поході. Із цим завданням повністю впоралося 3 малят ЕГ та 4 в КГ, що є дуже низькими результатами, які негативно характеризують діяльність працівників закладу освіти стосовно організації туристичної роботи з дошкільниками.

Результати, отримані нами за формаційним критерієм визначено у табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Розподіл дітей старшого дошкільного віку за інформаційним критерієм включеності старших дошкільників до туристично-краєзнавчої роботи

Рівні	ЕГ		КГ	
	Кількість дітей	%	Кількість дітей	%
Високий	2	19	3	25
Середній	5	31	6	44
Низький	7	50	5	31

Для перевірки *мотиваційного критерію* залучення старших дошкільників до туристичної роботи ми проводили *колективну бесіду* з малятами, яка мала визначити їхню мотивацію до участі у заходах дитячого краєзнавства та туристичної роботи.

За її результатами з'ясовано, що усі малюки обох груп експерименту засвідчили своє бажання брати участь у цікавих форм безпосереднього перебування у природі, вивчати її, оздоровлюватися. Такі ж відсоткові результати стосовно учасників ми отримали у відповідях дітей на друге питання бесіди (позитивну відповідь надало 100% респондентів). Вони вказали, наскільки цікаво їм залучатися до нових, «дорослих» форм роботи. Діти ЕГ зазначили, що зараз багато із школярів беруть участь у русі, який називається «Пласт».

Малюки вказали, що частіше вони перебувають на природі з батьками, про що вказало 66% дітей ЕГ та 70% опитуваних у КГ. В уточненнях, наданих нами у додаткових питаннях, діти вказали, що із вихователями вони ходили у похід тільки один раз, а туристичні стежинки та екостежки

проводяться часто. У них брали участь 75% старших дошкільників ЕГ та 78% респондентів КГ.

Елементи туристичної діяльності, такі як встановлення наметів, розведення багаття зацікавили 95% дітей ЕГ та 85% малят КГ, проте реально цим займалося у походах, які було організовані у дитячому садку, 10% дітей ЕГ та 13% старших дошкільників КГ. На природі спільно з батьками у вихідні дні такі види туристичної роботи робило 25% дітей ЕГ та 33% випускників дошкільного закладу. Тобто, проведення вільного часу з батьками на природі, яке не має виховного або туристично-рекреаційного спрямування надає більше можливостей для малюків щодо отримання навичок туристів, аніж діяльність закладу дошкільної освіти.

Відповідаючи на питання №5, яке стосувалося бажання дітей більше дізнатися про елементи поведження у природі як туриста, в ЕГ про це засвідчило 80% дітей, у КГ – 86% респондентів. Проте, спів ставляючи відповіді дітей на попередні питання колективної бесіди, ми визначили значний відсотковий відрив між заявленим бажаннями дітей обох експериментальних груп та реальним станом справ у ЗДО.

Результати експериментальної роботи з дітьми за мотиваційним критерієм визначено у табл. 2.2

Таблиця 2.2

Розподіл дітей старшого дошкільного віку за мотиваційним критерієм включеності старших дошкільників до туристично-краєзнавчої роботи

Рівні	ЕГ		КГ	
	Кількість дітей	%	Кількість дітей	%
Високий	2	10	3	15
Середній	5	35	5	35
Низький	9	55	7	50

Перейдемо до аналізу отриманих результатів за діяльнісний критерієм замученості дітей до туристично-красознавчої роботи. задля цього було проведено *цілеспрямоване спостереження* за проявами поведінки дітей старшого дошкільного віку під час туристичних заходів.

Програма спостереження за проявами поведінки дітей старшого дошкільного віку під час туристичних заходів

Мета: Практично вивчити наявність сформованих у дітей старшого дошкільного віку умінь і навичок безпечної поведінки під час туристичного заходу.

Завдання:

1. Дослідити уміння дітей безпечної поведінки в різних умовах туристичного походу.

Об'єкти спостереження: діти.

Суб'єкти спостереження: експериментатор.

Предмет спостереження: туристичний захід.

Вид спостереження: стандартизоване, природне, внутрішнє, невключене.

Форма фіксації результатів спостереження: протокол.

Результати спостереження фіксувалися протокольним записом. Метою проведення спостереження було визначення відповідності добору методів та методичних прийомів роботи з дошкільниками, способів організації рухової діяльності дітей, які дозволяють забезпечити ефективність даного процесу.

У протоколах спостережень фіксували:

1. Дотримання правил руху під час пішого переходу.
2. Дотримання правил безпечного перебування в природі.
3. Дотримання правил групової взаємодії під час туристичного заходу.

Отже, результати цілеспрямованих *спостережень* за проявами поведінки дітей старшого дошкільного віку під час туристичних заходів

переконали нас у традиційності підходів до їхньої організації та методики проведення.

Найбільш суттєвим недоліком було порушення методики проведення означених заходів щодо рівня самостійності й добору методів керівництва діяльністю дітей. Визначено, що діти, в цілому обізнані правилами переходу проїжджої частини дороги, знають норми поведінки в лісі та на відкритому просторі, рухаючись в колонах.

Ми з'ясували, що 55% малят ЕГ не дотримуються правил перебування у природі, перш за все, стосовно контактів з невідомими рослинами. Діти почали обстежити невідомі їм ягідки на кущах, намагалися попробувати їх на смак. На зауваження керівника походу діти з реагували, проте не втратили бажання повторити свої спроби. Діти КГ виявляли такі ж некеровані бажання спілкування з об'єктами природи. Проте їх відсоток був нижчим за ЕГ (усього 45%).

Результати проведеного спостереження за поведінковими проявами дітей під час туризму ми надаємо у табл. 2.3, що визначає діяльнісний критерій сформованості основ туризму у дітей 6-7 років.

Таблиця 2.3

Розподіл дітей старшого дошкільного віку за діялісним критерієм включеності старших дошкільників до туристично-краєзнавчої роботи

Рівні	ЕГ		КГ	
	Кількість дітей	%	Кількість дітей	%
Високий	3	16	5	39
Середній	3	16	3	16
Низький	8	68	6	45

Отже, за результатами проведених на констатувальному рівні методик з вихованцями, розподілених на ЕГ та КГ, було виявлено рівні включеності дітей старшого дошкільного віку до краєзнавчої роботи згідно з критеріями їх визначення (дод. А). На основі комплексної оцінки було визначено три рівні їх сформованості, узагальнені дані рівнів подаємо в табл. 2.4:

Таблиця 2.4

Розподіл вихованців старшої групи ЗДО за рівнями включеності дітей старшого дошкільного віку до краєзнавчої роботи

<i>Рівні</i>	<i>Критерії</i>						<i>Усього</i>	
	<i>Інформативний</i>		<i>Мотиваційний</i>		<i>Діяльнісний</i>			
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
<i>Достатній</i>	19	25	10	15	16	39	15	25
<i>Задовільний</i>	31	44	35	35	16	16	27	32
<i>Незадовільний</i>	50	31	55	50	68	45	58	43

Незадовільний рівень включеності до краєзнавчої роботи мають діти старшого дошкільного віку, які мають достатні знання про правила поведінки під час проведення туристично-краєзнавчих заходів, проте вони практично не цікавляться інформацією про об'єкти майбутніх заходів, цілком покладаючись на дії дорослих; такі ж визначення поведінки притаманні їм під час спілкування з природою. Діти цього рівня мають інтерес до туристичних заходів, проте не визначаються самостійного бажання більш детально ознайомитися з природою свого краю; їхні уміння групової взаємодії характеризуються більшою мірою через власні поведінкові прояви, а не стосовно правил групової взаємодії під час туризму. Таких дітей налічувалося 15% в ЕГ та 25% в КГ.

Задовільний рівень включеності до краєзнавчої роботи характеризує старших дошкільників, які мають належний рівень знань у галузі

краєзнавства та туризму; їх характеризує досвід участі в даних заходах. За ініціативи дорослого діти засвоюють знання про особливості місць туристичного перебування – природні об'єкти, історичні, культурні пам'ятки тощо, проте їхня ініціатива у цих питаннях не завжди пов'язана з реальним бажанням опанувати культурно-історичну спадщину рідного краю. Дітей цього рівня характеризує достатня мотивація на участь в туристичних заходах, проте більшою мірою вони люблять форми туризму як спілкування з природою. У дітей цього рівня сформований достатній об'єм умінь і навичок туризму, проте вони можуть їх виявляти за окремих підказок та розпоряджень дорослого. Цих дітей було виявлено 27% в ЕГ та 32% в КГ.

Достатній рівень включеності до краєзнавчої роботи мають діти старшого дошкільного віку, в яких сформована активна позиція до пізнання своєї «малої батьківщини» через вивчення її історії та культури як на заняттях у ЗДО, так в умовах безпосереднього спілкування з природою та культурно-історичними пам'ятками. Діти цікавляться інформацією, яку надає дорослий стосовно поведінки під час туристично-краєзнавчих заходів, визначаються її важливістю для власного життя та здоров'я, вони мають достатні уміння групової взаємодії у вищезазначених заходах, проте роль дорослих щодо цього є ще достатньо вагомою. Дошкільників цього рівня визначає належний до віку об'єм умінь і навичок туризму, які вони репрезентують відповідно до умов природного та суспільного середовища.

Такий рівень у процесі експериментальної роботи встановлено стосовно у 58% малят ЕГ та 43% старших дошкільників КГ.

Таким чином, у даному підрозділі нами було представлено методику та висвітлено результати констатувальної частини експериментального дослідження, згідно яких ми засвідчили необхідність розробки та запровадження системи коригувальної роботи щодо підвищення ефективності організаційно-педагогічні умови проведення краєзнавчої роботи з дітьми старшого дошкільного віку у ЗДО.

2.3. Чинники впливу на ефективність організації туристично-краєзнавчої роботи у закладі дошкільної освіти

Для з'ясування реального стану практики закладу дошкільної освіти ми провели експериментальну роботу з дорослими – з педагогами та батьками вихованців.

З метою з'ясування специфіки діяльності фахівця ЗДО у галузі краєзнавчої роботи нами було підготовлено 7 питань для *інтерв'ювання інструктора з фізичної культури*. Питання було складено таким чином, щоб респондент не надавав однозначні відповіді, а найбільшою мірою розкривав специфіку своєї діяльності щодо проведення форм спільної краєзнавчо-дозвіллевої, краєзнавчо-туристичної діяльності, формуванню у них основ ЗСЖ засобами рухової діяльності; набуттю ними належного рівня рухів та активної діяльності в русі.

Проведене нами інтерв'ювання інструктора з фізичної культури визначило наступні результати. Зазначений працівник закладу дошкільної освіти не має фахової освіти (інструктор з фізичного виховання у навчальних закладах різних типів) або дошкільної освіти, яка надає право на педагогічну діяльність у цій сфері. Інструктор зазначив, що у садочку не створено повноцінних матеріальних умов як для занять фізичною культурою, так і для проведення піших переходів, форм туризму, краєзнавчої роботи. Матеріальна база, обладнання, фізкультурний комплекс на майданчику практично не відновлювався 20-30 років.

Дитячий садок не має засобів тривалого перебування на природі (палаток), належної кількості засобів (дитячого канату, гірок різної конструкції, матових покриттів), які повноцінно забезпечують потребу дошкільників у русі. Галявинка для відпочинку в лісі не обладнана

комплексом природних засобів, завдяки яким діти змогли б активно й з користю порухатися, поуправлятися у спритності, окомірі тощо.

Інструктором з фізичної культури була висловлена думка, що покращенню діяльності закладу у галузі забезпечення дітей належними умовами з формування ЗСЖ, зокрема – засобами рухової діяльності, буде сприяти збільшення кількості форм активного відпочинку дітей (туризм, екскурсії у природу, піші переходи, прогулянки за межі дитячого садка). Нині вони незначною мірою задіюються у роботі з дітьми, особливо – старшого віку.

Отже, проведене інтерв'ю з інструктором по фізичній культурі засвідчило, що даний фахівець за відсутності профільної освіти, проводить на достатньому рівні роботу по забезпеченню дітей дошкільного віку нормами рухової активності (визначеними програмою «Я у Світі» та нормативами фізичного розвитку дошкільника у різні вікові періоди). Проте, слабка матеріальна база, незначна допомога батьків у проведенні фізкультурно-оздоровчих заходів перешкоджають активному запровадженню новітніх дієвих форм роботи по підвищенню рівня рухової активності дітей.

Отримані нами дані *інтерв'ю із директором ЗДО* засвідчили, що даний фахівець приділяє велику увагу питанням організації та проведенню заходів краєзнавчого спрямування. Пояснюємо це тим, що означений садок має профільність туристично-краєзнавчої роботи.

На думку директора, основною вадою налагодження тісної співпраці із сім'ями вихованців з будь-якої проблеми, є значна зайнятість батьків. Проте, кропітка роз'яснювальна робота, яку проводять вихователі, сприяє підвищенню інтересу батьків до цікавих форм спільного дозвілля, участі у святах календарного циклу, пов'язаним із перебуванням за межами дитячого садка.

Як і директор, так й інструктор з фізичного виховання вказали на те, що матеріальна база садка вимагає значних коштів щодо закупівлі та утримання

туристичного обладнання. Проведене нами обстеження матеріальної бази ЗДО дозволило з'ясувати, що майже дійшли кінця терміну зберігання 2 дитячі палатки, потребують додаткових закупівель набори для гри в бадмінтон, 5 рюкзаків дитячих.

Нами з'ясовано, що у даному садку найбільш цікавими формами туристично-краєзнавчої роботи за останні 3 роки були: «сімейні виїзди на природу», «Свято Івана Купайла на ставку с. Хвилівка», «Зимовий добродійний рейд по захисту прилеглої до садка лісової території», «Зустріч Масляної» тощо.

З метою вирішення другого завдання експериментального дослідження по вивченню матеріального стану ЗДО щодо відповідності його нормам проведення елементів дитячого туризму у садочку та забезпечення належного рівня рухової діяльності дітей під час малих форм активного відпочинку ми проаналізували *річний план* роботи даного закладу і перевірили його *матеріальну базу*, яка була створена задля забезпечення рухової активності дошкільників.

Так, матеріальна база дошкільного закладу, відповідно до Інструктивно-методичних рекомендацій Міністерства освіти і науки України (№1/9-438 від 27.08.04) повинен містити необхідне обладнання у наступних приміщеннях, зазначених нами у дод. Ж.

Однією з перших умов забезпечення рівня рухової активності є наявність у ЗДО *обладнаної матеріальної бази*. Тому нами був вивчений її стан у дошкільному навчальному закладі. Було встановлено, що він забезпечений стаціонарним туристичним обладнанням лише на 55%. Дитячий садок не забезпечений повністю потрібним інвентарем для проведення різних організаційних форм дитячого туризму та краєзнавства. Обладнання не завжди відповідає санітарно-гігієнічним вимогам, часто застосовується без урахування вікових можливостей дітей. Особливо слід відзначити недостатнє обладнання на майданчику, що не створює належних умов для виконання

основних рухів на повітрі, засвідчує неповну забезпеченість спортивним інвентарем, а це, у свою чергу, негативно позначається на використанні ігор та вправ спортивного характеру під час перебування дітей на природі.

Проведений *аналіз планування* різних форм фізичного виховання засвідчив, що заходи краєзнавства плануються у відповідності із нормами забезпечення рухової діяльності дітей та ознайомлення їх з навколишнім світом, рідним краєм. Решта вихователів планують лише двічі на тиждень. При детальному ознайомленні з організацією та змістом туристично-краєзнавчих заходів встановлено, що вони мають незначну кількість методичних помилок – стовно облаштування привалів, місць для приготування їжі та ігор дітей .

Проведення *анкетування батьків* базувалось на сучасних вимогах теорії і практики фізичного виховання, а також з урахуванням засад туристично-краєзнавчої роботи з дітьми. У проведенні цієї методики взяло участь 50 батьків вихованців старшої групи. Наша анкета містила 10 питань та складалася з двох блоків:

До першого блоку увійшли питання, які стосувалися детальної інформації про дитину (стать, тривалість відвідування ЗДО); другий блок містив питання, які спрямовані на визначення відношення батьків до організації краєзнавчої роботи, до їхньої участі у спільних туристично-дозвіллевих формах роботи; їхньої позиції щодо дієвості форм фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми.

Результати, отримані нами у напрямі роботи з батьками, визначених з їхніх анкет, дозволили з'ясувати, що вони, в цілому прихильно ставляться до тісної співпраці з педагогічним колективом дошкільного закладу з різних питань навчання та виховання їхніх дітей. Однією з причин недостатньої уваги сім'ї до проблеми дитячого краєзнавства і туризму є низький рівень освіченості батьків, їхня необізнаність у вказаній галузі. На даний час цю проблему вирішують, у деякій мірі, лише дитячі заклади, які більш-менш

забезпечені кадрами та матеріальною базою, де є відповідні умови для проведення повноцінної роботи.

Але лише за умов взаємодії дитячого закладу і родини можна досягти позитивних результатів не тільки в суто туристичні роботі, а в таких важливих напрямках виховання особистості дитини, як-от: фізичне, патріотичне, соціально-моральне. Між тим, половина з опитаних батьків вважають, що фізичне виховання в дошкільному навчальному закладі знаходиться на достатньому рівні, 30% - на задовільному і 20% - на незадовільному рівні.

Зазначимо, що більшість батьків звертають увагу на фізичне виховання своїх дітей лише в молодшому дошкільному віці, а у старшому дошкільному віці родинна увага до фізичного виховання зменшується у зв'язку з тим, що пріоритети віддаються розумовому розвитку дітей. Фізична підготовленість дітей до школи, як правило, має низький рівень.

Причина невідповідального ставлення батьків до фізичного виховання дітей полягає й у тому, що вони не отримують своєчасно необхідної інформації про значення занять фізичними вправами, дошкільного навчання, про вплив його на гармонійний розвиток особистості дитини, про використання ефективних методів і засобів фізичної культури в системі попередження розумової втоми.

Безперечно, цьому сприяє проведення малих форм активного відпочинку дітей, у тому числі – туристичних світ, заходів народознавства на природі тощо. Необхідно відзначити, що батьки, які систематично займаються або займались фізичною культурою і спортом, більш свідомо підходять до організації рухового режиму дітей, активно залучають їх до занять різноманітними видами фізкультурно-оздоровчої діяльності.

У сім'ях, де батьки пасивні до занять фізичною культурою і спортом, значно менше виражене позитивне ставлення до фізичного виховання. Для таких родин характерна низька пізнавальна активність у набутті знань про

збереження здоров'я і гармонійний фізичний розвиток дітей (3%), тоді як у «спортивних» батьків цей інтерес виражений більше (50%). Характерно, що в рухливо пасивних сім'ях закономірними можна вважати частіші випадки захворювання дітей (65%) порівняно з родинами, де батьки регулярно займаються фізичними вправами (35 %).

Проте, реальний стан включеності батьків до спільної туристично-краєзнавчої роботи, як визначили результати проведеного нами анкетування, свідчить про їхнє поверхове відношення до різноманітних питань, які здатний вирішувати дитячий туризм – оздоровлення дітей через спілкування з природою та засобами руху; виховання гуманного ставлення до природи, набуття навичок безпечного перебування в природі, ознайомлення з історією та культурою рідного краю.

55% батьків посилаються на зайнятість на роботі, 15% - передають ці повноваження у вихованні дитини на бабусю або дідуся, 20% респондентів вказали, що на сьогодні надзвичайно важко організувати подібні заходи й лише 10% батьків вказали на свою безпосередню постійну участь у заходах дитячого туризму. За результатами проведеного нами анкетування батьків ми з'ясували, що вони, загалом, визначають споживацьку позицію щодо проведення краєзнавчих заходів з їхніми дітьми та працівниками дошкільного навчального закладу. Батьків до участі в спільних заходах стримує брак часу й нерозуміння підтримки дітей щодо їхнього фізичного зростання та ознайомлення з рідним краєм.

Таким чином, аналіз стану практики ЗДО виявив, що робота щодо проведення з дітьми заходів туризму та краєзнавства, у цілому, знаходиться на недостатньому рівні. Чинниками, які вплинули на даний процес, слід назвати: слабку організаційно-методичну базу щодо повномірної та ефективної його організації; невмотивованість педагогів на використання засад дитячого туризму та краєзнавства; відсутність дієвих форм співпраці із сім'ями вихованців щодо їхньої участі у дитячому та сімейному туризмі.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

За результатами констатувального експерименту ми прийшли до наступних висновків:

Аналіз одержаних даних експериментального дослідження є об'єктивною підставою для твердження про недостатню увагу до проблеми налагодження ефективної взаємодії педагогічного колективу закладу дошкільної освіти з батьками вихованців щодо проведення краєзнавчої роботи, яка нині набуває особливої актуальності.

Для практичного вивчення умов організації туристично-краєзнавчої роботи у закладі освіти було проведено констатувальний експеримент, в якому використовувались емпіричні методи: у якості *основних* – індивідуальна бесіда з дітьми; анкетування батьків; спостереження за поведінковими проявами дітей під час краєзнавчих заходів; у якості *додаткових* – аналіз матеріальної бази садочка; вивчення річного плану інструктора з фізичного виховання; інтерв'ю із директором; бесіда з інструктором з фізичної культури; колективна бесіда з дітьми.

Результати, отримані нами у напрямі роботи з батьками дозволили з'ясувати, що вони, в цілому прихильно ставляться до тісної співпраці з педагогічним колективом дошкільного закладу з різних питань навчання та виховання їхніх дітей. Проте, реальний стан включеності батьків до спільної туристично-краєзнавчої роботи, як визначили результати проведеного нами анкетування, свідчить про їхнє поверхове відношення до різноманітних питань, які здатний вирішувати дитячий туризм – оздоровлення дітей через спілкування з природою та засобами руху; виховання гуманного ставлення до природи, набуття навичок безпечного перебування в природі, ознайомлення з історією та культурою рідного краю.

Батьки вказали, що дитячий туризм є цікавою формою роботи, проте потребує великих спільних зусиль від дорослих, а у них не завжди є час для

безпосередньої участі у формах дитячого туризму.

Директор закладу дошкільної освіти визначає важливість такого напрямку фізкультурно-оздоровчої роботи, яка набуває в країні та національній дошкільній освіти усе більшого розповсюдження. Проте, на думку даного фахівця, це потребує суттєвих матеріальних вкладень стосовно осучаснення та поповнення матеріальної бази садка необхідним туристичним знаряддям, який є достатньо коштовним і не може за короткі терміни закупитися до матеріального фонду.

Результати, отримані нами у напрямі роботи з дітьми старшого дошкільного віку засвідчили, що вони дуже зацікавлені проведенням заходів дитячого туризму спільно з батьками. Проте, їх більшою мірою цікавлять сімейні дні відпочинку. 65% дітей ЕГ та 55% дошкільників КГ вказали на те, що вони достатньо втомлюються під час піших переходів. Діти також зазначили, що батьки майже не беруть участі в таких заходах, як піші переходи, переадресуючи свою участь помічнику вихователя.

На основі визначених критеріїв включеності дітей старшого дошкільного віку до краєзнавчої роботи (інформативного, мотиваційного, діяльнісного) були охарактеризовані три рівні його сформованості в старших дошкільників: достатній, задовільний і незадовільний.

За результатами констатувального експерименту лише 15% дітей старшого дошкільного віку в ЕГ та 25% в КГ мають достатній рівень означеної включеності. Задовільний рівень включеності дітей старшого дошкільного віку до краєзнавчої роботи має 28% дітей в ЕГ та 32% в КГ. 58% дітей в ЕГ та 43% в КГ старших дошкільників мають низький рівень включеності до краєзнавчо-туристичної роботи.

РОЗДІЛ 3
ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-
ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ПРОВЕДЕННЯ
ТУРИСТИЧНО-КРАЄЗНАВЧОЇ РОБОТИ
З ДІТЬМИ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ЗДО
(на матеріалі м. Ніжина)

3.1. Принципи та організаційно-педагогічні умови проведення туристично-краєзнавчої роботи зі старшими дошкільниками

Розробка системи роботи, яка дозволить підвищити ефективність умов організації діяльності закладу освіти з дитячого туризму та краєзнавства потребувало визначення її засад – педагогічних принципів та організаційно-педагогічних умов даного процесу.

Розглянемо, які ж саме принципи є найбільш суттєвими стосовно проблеми, що вивчається нами.

Принцип оздоровчої спрямованості організації фізичного виховання визначається тим, що ставляться конкретні завдання щодо зміцнення здоров'я дітей, сприяння їхньому загартуванню, залученню до фізичних вправ та рухливих ігор. На думку Г. Барсуковської, при підборі фізичних вправ має ураховуватися не тільки профілактична мета, але й необхідність всебічного оздоровлення організму дитини, удосконалення її фізичних якостей в тісній єдності з підтримкою емоційно-позитивного стану, оптимістичного світосприймання. При плануванні фізкультурних занять обов'язково регулюється фізичне навантаження, яке враховує закономірності зміцнення здоров'я. Ця робота здійснюється при регулярному лікарсько-педагогічному контролі вихователя, лікаря й завідувача [2, с. 119].

Принцип природовідповідності. Все, що узгоджується з природою,

повинно розглядатися як благо; що суперечить її розвитку – як зло і невідповідність. Принцип природовідповідності є вищим, основним принципом всього виховання», усього людського життя.

Принцип гуманізації орієнтує процес виховання на облік вікових особливостей, збереження атмосфери доброзичливості і взаєморозуміння між дорослими і дітьми.

Принцип доступності відіграє велику роль під час планування роботи із малюками. Особливо важливо для педагога та інструктора з фізичної культури – не збільшувати навантаження на дітей під час руху. Не надавати надто довгий або складний маршрут.

Принцип опори на емоційно-чуттєву сферу дитини вимагає створення умов для виникнення емоційних реакцій та розвитку емоцій, які посилюють увагу дитини на об'єкті пізнання, власному дії і вчинки, що досягається через ситуації співпереживання і прогнозування розвитку ситуації.

Також нами на основі вивчення реального стану практики дитячого садка було виявлено три найбільш суттєві умови, які впливають на якість та ефективність процесу залучення дітей до участі в туристично-краєзнавчій діяльності. Проаналізуємо ці умови більш детально.

Умова №1. Використання потенціалу дитячого туризму у проведенні краєзнавчої роботи зі старшими дошкільниками у ЗДО. Регулярні прогулянки-походи, цільові прогулянки, переходи на різну відстань різної інтенсивності з доданням перешкод розвивають у дітей витривалість. Перебування протягом тривалого часу на свіжому повітрі в русі загартовує організм, зміцнює легені. Проведення на місці привалу ігор-естафет, рухливих ігор, змагань, додання смуги перешкод та виконання інших рухливих завдань на маршруті вдосконалюють рухові вміння дітей, розвивають фізичні якості. Краєзнавчо-туристська діяльність сприяє створенню активного рухового режиму в дитячому садку.

Дитячий туризм збагачує, урізноманітнює педагогічний процес; її елементи органічно переплітаються з іншими видами дитячої діяльності. Спираючись на базові знання дітей з різних розділів програми, краєзнавчо-туристська діяльність поглиблює весь процес розвитку дитини (інтелектуальна, моральна, психічна, фізична, розумова, вольова, емоційна, почуттєва сфери), формує системні та глибокі знання про навколишній світ у взаємозв'язках і залежностях. Різноманітність тем, методів, засобів та форм роботи сприяє прояву у дітей особистісних якостей, їхніх здатностей та здібностей.

Романтика походів зацікавлює не лише дітей, а й дорослих, підтримуючи в них інтерес до цієї діяльності. Згуртованість колективу батьків, дітей та вихователів сприяє посиленню педагогічного впливу на дошкільнят. Краєзнавчо-туристська діяльність дає змогу сформувати в дітей первинний досвід. Кожна подорож – це нові враження, віднайдення нового у знайомому, знайомого – у новому; це входження у світ – значущий і прекрасний. Цей вид роботи сприяє налагодженню дружніх зв'язків між дитячим садком та школою; взаємне відвідування свят, концертів, конкурсів, туристських зустрічей, виставок; спільні прогулянки до лісу й змагання на стадіоні [6, с. 77].

Умова №2. Взаємодія ЗДО з батьками вихованців щодо проведення туристично-краєзнавчої роботи. Повноцінне здійснення завдань розвитку, виховання і навчання дошкільнят можливе лише за умови злагодженої співпраці дорослих. Педагоги і члени родин вихованців мають усвідомити, що вони, як і діти, є рівноправними учасниками педагогічного процесу, та взаємодіяти на засадах довіри, партнерства, взаємоповаги, єдності вимог. В. Сухомлинський говорив, що тільки разом з батьками, спільними зусиллями, педагоги можуть дати дітям велике людське щастя [59, с. 34].

Розглянемо більш детально *форми взаємодії* ЗДО й родини, які можуть використовуватися у краєзнавчій роботі [24; 25].

Згуртованість сім'ї – важливий елемент виховання дитини-дошкільника. Туристична діяльність дітей та їхніх батьків сприяє встановленню відносин співробітництва та взаєморозуміння між різними поколіннями, налагодженню теплих стосунків у сім'ї.

Проте, при організації сімейного туризму не сіл розглядати його як однолінійну, вузько спрямовану трансляцію життєвого, спортивного, фізкультурно-оздоровчого та краєзнавчого досвіду від старшого покоління до дітей та молоді. Тут важливо налагоджувати взаємодію співпраці людей, різних за віком, життєвими пріоритетами.

Актуальною в даний час стає дослідницька діяльність дітей, яка передбачає проведення конкурсів дітей на кращу поробку, кращу дослідницьку роботу, проведену спільно з батьками. Чимало пам'яток природи виявилось даний час на грані знищення, деякі з них вже не існують. У ситуації, що склалася виникає необхідність вжиття заходів з порятунку пам'яток природи. Разом з дітьми здійснювалася програма порятунку пам'яток природи. Посильна участь дітей у про-грамі була пов'язана зі складанням паспорта на кожен природний об'єкт. Залучення до вивчення пам'яток природи якомога більшої кількості дітей вирішувало важливі для теперішнього часу завдання екологічного виховання дітей. Великий інтерес у дітей викликало проведення робіт з виявлення об'єктів природи, які заслуговують виділення їх в якості пам'яток природи, але не мають такого статусу.

З дітьми організовувалися акції: марш парків, день птахів, день Землі. Були оголошені конкурси на кращі штучні гнізда, малюнки та плакати на лісову природоохоронну тематику. Діти були не тільки учасниками всіх конкурсів, вони готували годівниці для птахів, шпаківні. План екскурсійної роботи спрямований на ознайомлення з історією та культурою рідного міста,

а також з історією і куль - турою міст і селищ, за якими проходять маршрути походів. Спілкування в колективі і ненав'язлива виховна робота допомагають дітям краще пізнати природу, долучитися до культури і традицій народів рідного краю, краще зрозуміти оточуючих, своїх друзів, оцінити їх унікальний внутрішній світ. Походи та екскурсії, які проводяться з виставок та музею природи рідного краю, дають додатковий стимул до розвитку пізнавальної діяльності дітей, розширення їх кругозору. В групі стає модно робити відкриття, дізнаватися щось нове, дивуватися. Кожному хочеться бути на рівні своїх однолітків.

Умова №3. Дотримання вимог щодо проведення туризму та краєзнавства з дітьми старшого дошкільного віку. Сьогодні як ніколи гостро стоїть проблема переорієнтування змісту освіти в бік оздоровлення дітей, створення умов для повноцінного, всебічного розвитку особистості. Сприяти розв'язанню цієї проблеми на рівні дошкільних навчальних закладів може раціональна організація системи фізичного виховання, в тому числі використання дитячого туризму [56, с. 3].

Туристично-краєзнавча діяльність визначається як:

а) інноваційна самостійна і само цінна діяльність в системі додаткової (позашкільної) освіти, органічно взаємодіє з основною освітньою діяльністю школи; соціально значущою діяльністю дитячо-дорослих громадських об'єднань, наукових, екологічних, культурних структур соціуму;

б) особлива комплексна освітня діяльність, орієнтована на активізацію внутрішніх сил дитини, творчість педагога, які проявляються в реальних умовах життєдіяльності людини, включення самої людини в процеси прилучення до культурних цінностей людини, природи, навколишнього середовища; органічно включає (в різній мірі і ступені її практичної конкретної реалізації) основні освітні спрямованості: культурологічну, еколого-біологічну, природничо-наукову, фізкультурно-спортивний,

художньо-естетичну, краєзнавчу, музейно-екскурсійну, що підвищує ефективність позитивного впливу на особистість стає учня;

в) специфічна освітня діяльність (інтеграція навчання, виховання, розвитку дитини і дорослого), що реалізується на принципах добровільності участі дітей і дорослих, демократичності, гуманістичності освітнього процесу.

Таким чином, у даному підрозділі нами було обґрунтовано педагогічні принципи та умови організації туристично-краєзнавчої роботи. Дані основи визначатимуть цілісність та системність у розробці авторської програми підвищення ефективності організації туристично-краєзнавчої роботи у дитячому закладі.

3.2. Характеристика експериментальної системи роботи

Відповідно до порушеної проблеми дослідження, нами було здійснено пошук ефективної технології використання основ дитячого туризму та краєзнавства у практиці дошкільного навчального закладу. На нашу думку, в організації роботи даного напрямку, найважливішим визначається використання засад педагогічного процесу – форм, методів й оптимальних умов залучення дитини дошкільного віку до дитячого краєзнавства. Також слід особливо наголосити на актуальності даної проблеми у контексті посилення засад національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку. У дошкільному віці, коли активно розвивається особистість, формується світогляд, закладаються основи духовності та моралі, дуже важливо формувати у дітей самосвідомість, відчуття приналежності до української нації її віковичними традиціями та звичаями, дедалі актуальнішою стає потреба у використанні елементів культурної спадщини рідного для дитини краю.

Так, в інструктивно-методичних рекомендаціях МОН України «Про організацію національно-патріотичного виховання у дошкільних навчальних закладах» (2016 р.) говориться про те, що формування змалку національної свідомості, патріотичних почуттів відбувається за використання та раціональне поєднання різних форм організації дитячої життєдіяльності та різноманітних видів активності. Безперечно, дуже важливою щодо цього визначається рухова діяльність дітей, яка реалізується через організацію туристичних походів географічного, народознавчого, краєзнавчого та екологічного спрямування.

У парціальній програмі «Україна – моя Батьківщина» вказується на те, що краєзнавчо-туристична діяльність є вагомим формою патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку. Цей вид діяльності значною мірою доповнює, закріплює й уточнює знання та уявлення дітей про суспільне життя, культуру свого краю, його природу, історію тощо. Як зазначено в програмі, до рекомендованих форм краєзнавчо-туристичної роботи варто віднести: походи, екскурсії, проектування подальших екскурсій мікрорайоном та містом, моделювання результатів у вигляді орієнтовних карт, системного павутиння, дитячих книжок тощо [29, с. 18].

Аналіз наукових джерел виявив, що реалізація засад краєзнавства у роботі з дошкільниками значною мірою залежить від опанування знаннями про цю проблему. Водночас, діти й дорослі, залучені до експерименту, засвідчили обмеженість й фрагментарність знань, що занотовано нами у п. 2.1.

Результати констатувального експерименту засвідчили, що досягнення позитивної динаміки у справі організації краєзнавчої роботи у ЗДО можливе за умови систематичного та послідовного збагачення знань дітей і педагогів про основи даного виду роботи.

Ми погоджуємося з думкою М. Соловей стосовно засад організації краєзнавчо-туристичної роботи в навчальному закладі, коли об'єктом

краєзнавчих досліджень дітей є людина, її матеріальна та духовна культура в єдності з природою і соціально-економічним оточенням. Розвиваючись на якісно іншій методології, краєзнавча робота розкриває перед юними дослідниками об'єктивні процеси розвитку суспільства у сфері найближчого спілкування. Рідна мова, історія, природа, мистецтво, символіка, родинно-побутова культура і традиції, що склались у етнокультурному середовищі, близькому для сприймання, сприяють кращому засвоєнню як особистих, так і національних цінностей [58, с. 11].

За результатами, які ми визначили по вивченню стану практики дитячого садка щодо проведення туристичної роботи з дітьми, вихователі відчують складнощі у проведенні даної роботи. перш за все. Це стосується невідповідності та застарілості матеріальної бази. Також певною перешкодою слугує те, що основні форми роботи педагоги мають проводити переважно за теплої пори року – у квітні або червні. Решту місяців діти, через невідповідність природних умов, мають займатися опосередкованим туризмом та краєзнавством.

Безперечно, така робота є необхідною, але дещо руйнується сама логіка туристичної роботи – практичної взаємодії дитини з природою, навчання існування у ній, вивчення правил поведінки у природі.

Саме тому виникла потреба у створенні матеріального забезпечення задля підвищення ефективності краєзнавства за використання культури рідного краю у дошкільному навчальному закладі, зокрема, у створенні відповідної програми роботи з дітьми.

За основу розробки нашої коригувальної програми було взято територіальні межі м. Ніжина та його природно-географічні, архітектурні та культурно-історичні об'єкти.

Розроблена нами експериментальна програма по проведенню дитячого краєзнавства «Мандруємо Ніжином» базувалася на матеріалі місцевого матеріалу. Реалізація нашої програми ґрунтувалася на *принципах*:

- збереженні природного характеру життєдіяльності дитини в осередку дошкільного закладу;
- системності, поетапності та послідовності;
- комплексного використання різноманітних елементів культури рідного краю;
- опори на національну та регіональну основу;
- урахування інтересів дітей;
- природовідповідності;
- орієнтації на розвиток творчої активності, ініціативності та самостійності дітей.

У програмі визначено тематику, уточнено виховні й дидактичні завдання, надано методичні рекомендації щодо проведення навчальних занять, оздоровчо-туристичних і виховних заходів, роботи у повсякденній, образотворчій діяльності. Повний зміст експериментальної програми подано в **Додатку 3**.

Окрім цього, ефективність роботи щодо запровадження основ дитячого краєзнавства (за використання елементів регіоналістики) у практику дитячого садка цього напрямку пов'язана із проведенням методичних заходів з вихователями ЗДО із підвищення їхньої професійної компетентності з регіональної проблеми, удосконалення, поповнення й поглиблення знань щодо проведення туристично-пошукової (краєзнавчої) роботи з дітьми, а також у налагодженні форм роботи з батьками з надання їм краєзнавчих, етнографічних знань та безпосереднього залучення до форм краєзнавчо-практичної роботи.

Перш за все, на нашу думку, необхідно було створити чітку систему планування роботи даного виду з урахуванням визначених нами напрямів роботи, змісту, форм і методів, а також визначених на теоретичному рівні педагогічних умов організації краєзнавчої роботи у ЗДО. Зауважимо, що формувальний експеримент передбачав не докорінну зміну в організації

освітнього процесу у дошкільному закладі, а педагогічно-обумовлене наповнення занять, виховних і дозвіллевих заходів матеріалами краєзнавства.

Активізація навчально-виховного процесу здійснювалася переважно за допомогою посилення народознавчої складової занять (із соціального довкілля; із ознайомлення з природою; з образотворчої діяльності), систематичного залучення дітей до підготовчих форм дитячого туризму.

Виходячи з цих особливостей, було визначено *мету формувального експерименту*: розробити і дослідно-експериментальним шляхом перевірити ефективність системи роботи, що забезпечить ефективність організації краєзнавчої роботи у дошкільному закладі згідно з умовами, визначеними нами у п. 1.3. Відповідно до завдань нашого дослідження, реалізація програми повинна була забезпечити три напрями роботи – зі старшими дошкільниками, з їхніми батьками, а також вихователями стосовно підвищення рівня їхніх знань з обраної проблеми й особливо – стосовно добору ефективних та сучасних форм дитячого краєзнавства.

Ми переконані, що педагог – це людина, яка тримає в своїх руках завтрашній день, майбутнє країни, тому на вступному етапі формувального експерименту, відповідно до розробленої педагогічної системи роботи, ми запропонували для педагогів дошкільного закладу програму, яка включала такі форми й методи роботи, як-от: теоретичні заняття, відео семінар, метою якого було ознайомлення вихователів із добірками відеоматеріалів з географії, історії та культури Ніжина, а також щодо ознайомлення їх з досвідом дитячого краєзнавства в ЗДО України та зарубіжжя.

Нами також було проведено 2 практичні заняття, в яких ми ознайомлювали їх із правилами виживання в природі (на матеріалі молодшого скаутства) та окремих елементів організації туристичного походу (у літній період).

На підготовчому етапі ми провели педагогічну нараду в експериментальному ЗДО, де проаналізували результати констатувального

етапу експерименту, рівень знань педагогів з організації дитячого краєзнавства, обговорили труднощі організації цієї роботи та перспективи, проаналізували програмно-методичне забезпечення педагогічного процесу в дошкільному навчальному закладі за проблемою дослідження, звернули увагу на відсутність необхідного наочно-демонстраційного матеріалу, туристичного знаряддя, недостатність теоретичної літератури, методичних розробок тощо.

З тим, щоб покращити компетентність педагогів садка, у тому числі – інструктора з фізичної культури, нами було підготовлено та проведено презентацію виставки навчально-методичної літератури з обраної нами проблеми. Також ми створили для сайту садка необхідний фонд методичних електронних документів, на які можуть спиратися вихователі при проведенні краєзнавчої роботи.

Основну тематику роботи з дітьми за нашою експериментальною програмою можна представити у таких орієнтовних напрямках організації дитячого краєзнавства:

- вивчення природи рідного краю;
- залучення дітей до елементів регіональної культури (народні ремесла, традиційна та сучасна архітектура, побут населення мого краю тощо);
- ознайомлення з традиціями родини, традиційними святами та обрядами.

Задля організації краєзнавчої роботи з дітьми нами було обрано її різноманітні види і форми туристично-краєзнавчої діяльності: 2 походи у межах навчальних занять, художньо-краєзнавчої екскурсії, 2 спортивних змагання з елементами дитячого туризму, організації засідань клубу «Маленькі туристи», випуск художньо-краєзнавчої газети, тематичні прогулянки та походи в лісопарк, екскурсії мікрорайоном, де розташований ЗДО, екскурсії до пам'ятних місць, походу вихідного дня спільно з батьками.

Ураховуючи специфіку та сезонність туристично-краєзнавчої роботи, її

було розпочато із середини серпня 2019 р. й закінчено наприкінці лютого 2019 р. У холодну пору року реалізувався напрям «опосередкованого краєзнавства», а також ряд спільних форм роботи з батьками, які також не передбачали прямого контакту із природою за холодної та несприятливої погоди, а допомагали нам поглиблювати знання дітей про народознавчі традиції, культуру рідного краю.

Розглянемо специфіку роботи відповідно до обраних нами напрямків більш детально.

Так, **перший, ознайомчий етап**, передбачав реалізація такої мети, як розширення та поглиблення уявлень та знань дітей стосовно основ туристичної дитячої діяльності та художнього краєзнавства, яке ми базували на снові культури та історії м. Ніжина.

Завданнями нашої експериментальної роботи на даному етапі було обрано:

- 1) поглиблювати знання дітей стосовно специфіки туристичної роботи;
- 2) розширювати знання дітей про природні об'єкти Ніжинщини;
- 3) розширювати знання і уявлення дошкільників про особливості побуту, господарювання та дозвілля в рідному краї.
- 4) надавати інформацію про основи доцільної поведінки під час походу.

Серед **форм і методів** роботи було обрано наступні: екскурсію найближчим мікрорайоном, перегляд відеоматеріалів про культурні пам'ятки Ніжина, створення фотогалереї «Мої гостини» (із зазначенням місць гостювання дітей на території Чернігівщини), зустріч з народною майстринею народних ремесел (вишивальницею Кралецьких рушників). Спільно з експериментатором, вихователями та за участю батьків було створено фотоальбом «Я живу у Ніжині», в якому кожна дитина на відведеній їй сторінці «розповіла» про своє помешкання, свою родину, свій дитячий майданчик тощо. Зацікавила малюків проведені нами гра-

імпровізація «Працьовита родина» та заняття з народознавства «Українська хата», у процесі проведення яких ми розширювали знання дітей про побутування української родини, наводячи при цьому приклади життя людей в минулому на Ніжинщині.

У роботі в повсякденні нами було проведено конкурс юних живописців «Рідний край в малюнках», спортивну розвагу «Ігри патріотів». Особливо хотілося б відзначити спільне літературно-музичне дійство «Взяв би я бандуру» (за участю випускників місцевої музичної школи). Серед форм туристичного спрямування відзначимо похід до с. Хвилівка, у процесі якого було проведене міні спортивно-туристичне змагання «Облаштовуємо стоянку туристів».

На другому, мотиваційному етапі, ми ставили за мету заохочувати малят до туристичної та краєзнавчої роботи, мотивувати їх на ці види діяльності. було поставлено наступні завдання:

Посилювати інтерес дітей та їхню зацікавленість вивченням рідного краю;

Формувати інтерес до туристичної діяльності;

Розширювати знання стосовно історії та культури рідного міста за рахунок цікавої інформації;

На цьому етапі добиралися дитячого краєзнавства такі види робіт як, туристично-ігрова ситуація «Туристи на природі», перегляд відеоматеріалів про собори та церкви Ніжина. Спільно із малюками ми провели колективне обговорення відвідування художнього відділу міського музею імені І. Спаського.

З метою посилення інтересу до туристичної діяльності ми улаштували дітям перегляд відеоматеріалів та уривків кінофільмів стосовно того, як діти долучалися до туризму у минулі десятиліття та нині.

Також ми коротко розказали їм про дитячий громадський рух «Пласт» в його туристичному спрямуванні. Ми помітили, що дана інформація діже

зацікавили малят. Нами було проведено 2-ге засідання клубу «Маленькі туристи» за темою «Збираймо рюкзак у похід»).

З метою залучення батьків до краєзнавства, підвищення дієвості форм роботи з батьками було проведено спільний еколого-охоронний захід «Зростай, деревце» (допомога дорослим в упорядкуванні алеї, прилеглої до ЗДО). Разом з батьками вихованців старшої групи провели святкування Покрови на території прилеглої лісопаркової зони, а спільно із солдатами найближчої військової частини діти визначили спортивно-туристичні досягнення у змаганнях «Ніжинські козачата».

На третьому, *практичному етапі*, ми ставили за мету, визначити засвоєні дітьми старшого дошкільного віку практичні основи краєзнавчої роботи. Що реалізувалося в наступних **завданнях**:

- 1) визначати набуті малюками навички дитячого туризму;
- 2) закріплювати набуті дітьми знання та уявлення про рідний край у різних формах навчальної та дозвілєвої діяльності;
- 3) закріплювати знання місцевих родинних традицій (осінній та зимовий цикл);
- 4) підвести підсумки проведеної туристично-краєзнавчої роботи через видання художньо-краєзнавчої газети.

Проаналізуємо, які форми і методи ми обирали задля проведення роботи на останньому етапі коригувальної системи роботи, як ми вже зазначали. Було проведено ряд видів опосередкованого краєзнавства: робота з карою міста «Мандруємо рідним містом». При її складанні діти вказували, які місця рідного міста їм особливо подобаються, чим саме. На основі розповідей педагога та міні-екскурсій (реальних та віртуальних), малюки мали можливість визначити свої знання з того, як розвивалося місто, що є дуже старовинні вулички, будинки, вони мають давню й цікаву історію.

Складання карти потребувало від старших дошкільників умінь орієнтуватися на площині аркушу, визначати просторові співвіднесення, вказувати, яка будівля або архітектурна споруда знаходиться поряд з іншою.

Ми мали на меті в організації такої роботи формувати у дітей туристичні уміння орієнтування по карті. Звичайно, стосовно дітей 6-7 років йшлося скоріше, про укладання схеми на аркуші без збереження масштабу тощо.

Напередодні традиційного свята – Покровського ярмарку, нами було проведено народознавчу розвагу «Ніжин ярмаркує», де використовувалися місцеві фольклорні матеріали.

За участі батьків було здійснено екскурсія-поїздки до художнього відділу місцевого музею з переглядом виставки робіт дітей палацу дитячо-юнацької творчості. В останньому засіданні клубу «Маленькі туристи» (тема: «Правила для туриста під час перебування на природі») діти в цікавій формі репрезентували уміння поводження з туристським обладнанням.

Наприкінці терміну запровадження нашої експериментальної системи роботи (січень-лютий) нами було проведено мистецько-краєзнавче свято «Свята нашого народу» (зимові обряди та традиції Чернігівщини) та краєзнавчі посиденьки «Я все люблю в своїм краю» (спільно з батьками, родичами, майстрами народних ремесел Ніжина).

Усі набуття дітьми знання стосовно культури, природи, народних обрядів Ніжинщини діти втілили у випуску художньо-краєзнавчої газети «Як ми Ніжином мандрували», де було презентовано фотографії з найбільш цікавих заходів пам'ятними або природними об'єктами нашого міста.

Попри те, що серед напрямів реалізації нашої експериментальної роботи не визначався як самостійний напрям «Співпраця з родиною», без допомоги батьків та рідних вихованців старшої групи ЗДО ми б не змогли реалізувати заплановану нами експериментальну програму. Цей напрям передбачав заохочення сімей вихованців до використання елементів культури рідного краю у родинному вихованні, об'єднання зусиль родини й дошкільного

закладу у справі прилучення старших дошкільників до культурних надбань рідного краю.

Технологія експерименту передбачала активну співпрацю експериментатора з педагогічними працівниками досліджуваного ЗДО. Зазначимо, що впродовж усього формувального експерименту педагогів орієнтували на самостійну проблемно-пошукову діяльність. Вихователі визначаючи важливість поповнення й оновлення знань про самобутність ніжинського краю, користуючись матеріалами Інтернет-джерел створили добірки елементів регіональної культури для своєї вікової групи з урахуванням можливостей засвоєння дітьми даного матеріалу.

Також методист ЗДО, послуговуючись наданими нами ілюстративними матеріалами до впровадження експериментальної програми, оновив матеріали інформаційного стенду для батьків «Дитячий туризм: це корисно та цікаво».

Таким чином, з метою надання корекційної спрямованості процесу організації краєзнавчої роботи у дошкільному навчальному закладі нами було розроблено й апробовано у практиці експериментальну програму «Мандруємо Ніжином». Її педагогічну характеристику було представлено у даному підрозділі.

3.3. Результативність експериментальної системи роботи з реалізації організаційно-педагогічних умов проведення краєзнавчої роботи з дітьми старшого дошкільного віку в ЗДО

Формувальний експеримент відбувався протягом серпня та початку вересня 2019 рр., контрольний зріз ми проводили по завершенні усіх трьох етапів експерименту. Результати підсумкового зрізу одержали в кінці жовтня.

Контрольний зріз базувався на використанні тих само діагностичних

методик, які були реалізовані нами у процесі першого контрольного зрізу: індивідуальна бесіда з дітьми; анкетування батьків; спостереження за поведінковими проявами дітей під час туризму; аналіз стану відповідності матеріальної бази туристичній роботі; аналіз плану інструктора з фізичної культури; інтерв'ю із директоркою садка; бесіда з інструктором з фізичної культури; колективна бесіда з і старшими дошкільниками.

Зазначимо, що протягом періоду проведення експерименту діти ЕГ активно включилися у роботу за запропонованою програмою тематики. Діти КГ були включені в освітній процес, що не зазнав змін у зв'язку із запровадження нашої системи роботи.

Перейдемо до висвітлення результатів проведеної нами повторної *індивідуальної бесіди* з дітьми старшого дошкільного віку, зміст якої визначав обізнаність дітей елементами дитячого туризму. При відповіді на питання №1 вже 90% дітей ЕГ та 65% дошкільників КГ змогли надати чітку відповідь стосовно того, що туризм є безпосередньою формою спілкування з навколишнім світом, з його природою та предметним заповненням. Продовжуючи цю думку стосовно мети перебування туристів у природі, правильно вказали на те, що турист, перш за все, передбачає відпочинок, заняття спортом, а також вивчення природного ландшафту тощо. Про це зазначило вже 85% дітей ЕГ (на початку експерименту їх було 65%), а в КГ – 66%, коли на констатувальному етапі їх було 60%.

Відповіді дітей ЕГ стосовно знань практики перебування на природі – оснащення туристичного знаряддя – надали чітку й правильну відповідь 75% респондентів ЕГ, яких попередній етап виявив у відсотковому відношенні 55%. Дітей, які змогли надати такі ж дані в КГ було 45% (на констатувальному етапі – 40%).

У відповіді на питання №3-4 вже 90% респондентів ЕГ та лише 78% дітей КГ вказали на те, що туристи мають бути відповідно екіпірованими, й детально розкрили, які саме атрибути туризму можуть використовуватися в пішому

поході.

Нами з'ясовано, що проведені нами прямі й опосередковані елементи краєзнавства визначили гарні результати стосовно підвищення рівня обізнаності дітей елементами культурної спадщини Ніжина, про що засвідчили 80% дітей ЕГ та лише 55% дошкільників КГ. Також слід вказати на те, що відповіді дітей ЕГ носили розгорнутий характер, супроводжувалися прикладами з історії будівництва та діяльності різноманітних установ культури, її пам'ятників. Наприклад, діти ЕГ вказували на те, що Миколаївський собор «є другим в Україні, який збудували майстри-каменярі» (Назарій Н.), «у Ніжині є багато церков, а коло нас діє церква Віри, Надії та Любові. Вона дуже красива, її збудували нещодавно» (Наталка К.).

Свідченням ефективності запровадження нашої експериментальної програми є відповіді дітей, в яких вони пригадали свої походи. Оскільки діти КГ були лише частково включені в спортивно-туристичні заходи, вони додали ще два з них, пере за все – тематичну прогулянку, похід до с. Хвилівка. Діти ЕГ, які активно брали участь в усіх розроблених та проведених нами формах роботи, змогли надати їх широкий перелік, у тому числі й тих, які дозволяли вивчати рідний край опосередковано, «за столом». Проте, діти ЕГ запам'ятали інформацію про історичне минуле рідного краю, його культурні пам'ятки, цікаві природні об'єкти та відтворили це в свої відповідях.

Уточненням позиції, яка стосувалася ролі туристично-краєзнавчої роботи у вихованні дітей старшого дошкільного віку слугувала *колективна бесіда* з дітьми.

Слід зазначити, що ми розглядаємо її з позиції сформованості й деталізації центральних знань дітей у галузі дитячого туризму, який є основою організації краєзнавства у дошкільному навчальному закладі.

Відповіді дітей, які стосувалися їхньої мотивації на краєзнавство дозволили визначити, що усім дітям (як в ЕГ, та і в КГ) подобається вам ходити в туристичні походи, а також перебувати на природі – відпочивати, гратися.

Проте, в ЕГ 75% дітей засвідчили те, що більшою мірою вони бувають у походах з вихователями та батьками, тоді як в ГК 45% респондентів засвідчили, що бувають у таких формах активного відпочинку переважно з вихователями дошкільного закладу.

У відповіді на питання №4 діти засвідчили, що їх дуже цікавлять споруди, які давно побудували люди. Ці будівлі «дуже красиві, просторі» (Катя Х.), «ми можемо тепер знати, як жили люди давно, бо у нас житло зовсім інше». Ми визначили з бесіди з дітьми про те, маленьких краєзнавців ЕГ надзвичайно зацікавило вивчення духовних святинь нашого міста, його окраси. Про це засвідчило 80% опитуваних малюків.

Більше дізнатися про рідне місто забажало 95% дітей ЕГ та 75% в КГ, слід зазначити, що дітей цікавлять як культурно-історичні пам'ятки, так об'єкти природного дозвілля. З тих місць, які зацікавили дітей до подальшого вивчення у рідному місті Ніжині, слід назвати: Гоголівський сквер, Графський парк, місцевий театр.

На контрольному етапі нами було проведено також *повторне обстеження матеріальної бази* дошкільного навчального закладу. З'ясовано, що вона зазнала хоч і невеликих позитивних змін, проте таких, що дозволяють більш виважено проводити краєзнавчу роботу. Так, за участі спонсорів ЗДО зміг додатково придбати 10 дитячих туристичних рюкзаків. Батьки, які зацікавилися даною роботою із домашніх зберігань надали садку 8 комплектів мотузок для подолання ландшафтних перешкод, триногу для приготування їжі у поході, 2 двомісні палатки, 7 ліхтариків середніх.

Також було поповнено аптечку похідну необхідними медикаментами. У кімнаті Юного Туриста було оновлено стенди стосовно правил поведінки у туристичному поході. В рекреації дошкільного закладу вихователі розмістили до ознайомлення батьків створену дітьми за участі дорослих підсумкову художньо-краєзнавчу газету «Як ми Ніжином мандрували», де було

презентовано фотографії дітей біля найбільш пам'ятних або природних об'єктів нашого міста.

Як було зазначено вище, за час проведення нашого експерименту було також оновлено матеріали інформаційного стенду для батьків «Дитячий туризм: це корисно та цікаво».

Проведений ними повторний *аналіз планування* засвідчив, що заходи краєзнавства плануються у відповідності із нормами забезпечення рухової діяльності дітей та ознайомлення їх з навколишнім світом, рідним краєм. Вихователі старшої групи в зошитах з планування освітньої роботи стали більш ретельно зазначати не тільки центральні елементи роботи, але й структурні елементи прогулянки, екскурсії, самостійних ігор дітей, пов'язуючи їх із навколишнім, рідним краєм. При детальному ознайомленні з організацією та змістом туристично-краєзнавчих заходів встановлено, що вони мають незначну кількість методичних помилок – стовно облаштування привалів, місць для приготування їжі та ігор дітей .

При проведенні повторного інтерв'ю із інструктором з фізичного виховання ми звернули увагу на те, що багато з побажань даного фахівця було реалізовано у процесі переобладнання матеріальної бази. Так, фахівець попередньо говорив про те, що дитячий садок не мав засобів тривалого перебування на природі (палаток), належної кількості засобів (дитячого канату, гірок різної конструкції, матових покриттів), які повноцінно забезпечують потребу дошкільників у русі.

Саме на окремі позитивні зміни ми звернули увагу при вищезазначеному аналізі матеріальної бази ЗДО. Галявинка для відпочинку дітей у прилеглій лісовій зоні почасти обладналася комплексом природних засобів (пеньки для ходіння різної висоти), місце для стоянки туристів тощо. Завдяки таким змінам діти змогли активно й з користю рухатися, вправлятися у спритності, окомірі тощо.

Отримані нами дані повторного *інтерв'ю із завідуючою ЗДО* засвідчили,

що даний фахівець визначає як позитивні зміни в організації туристично-краєзнавчої роботи у ЗДО. На думку даного педагога, великого значення щодо цього мали проведені нами форми пропедевтичної роботи з вихователями, коли ми представили методичну літературу з проблеми дитячого краєзнавства. Якої так не вистачало педагогам у їхній практичній роботі.

На думку завідувачої, достатньо суттєві зміни відбулися у напрямі співпраці дошкільного закладу з родинами. Обраний нами родинно-краєзнавчий напрям передбачав ненав'язливе, природне й комфортне для батьків і дітей спілкування, взаємодію з педагогами ЗДО. До того ж, і батькам, і дітям, і вихователям було цікаво в новітніх формах народознавчої роботи узнати більше про родини вихованців, їхнє коріння.

Дуже важливо, на думку усіх дорослих, членів «туристичної спілки», невимушено поспілкуватися один із одним, побути на природі з дітьми, навчити їх тих туристичних умінь, які є дуже важливими в житті кожної людини. Кропітка роз'яснювальна робота, яку проводять вихователі ЗДО, сприяє підвищенню інтересу батьків до цікавих форм спільного дозвілля, участі у святах календарного циклу, пов'язаним із перебуванням за межами дитячого садка.

Перейдемо до аналізу повторного *анкетування батьків* вихованців старшої групи ЗДО. У порівнянні з попереднім анкетуванням, вже 75% батьків засвідчили цікавість та важливість роботи даного виду. При цьому переважна більшість батьків згадала про те, з яким задоволенням діти включилися до туризму, а також добирали матеріали про звітної газети, цікавилися у батьків інформацією про родину, історію рідного міста тощо. На думку 80% опитаних батьків, їхні діти стали більш виважено ставитися до питань безпечного поводження з вогнем, тривалого перебування на відкритому сонці або у негоду. 60% батьків серед позитивних змін вказали на те, що їхні діти навчилися окремих прийомів роботи із туристичним

обладнанням. У 95% проаналізованих нами анкет батьків було звернуто увагу на важливість збільшення уваги до патріотичного виховання дітей з тим, щоб вони знали і любили свій рідний край, своє місто, свій рід.

По запровадженню нашої коригувальної системи роботи реальний стан включеності батьків до спільної туристично-краєзнавчої роботи, як визначили результати проведеного нами повторного анкетування підвищився на 25% (в усіх проведених нами заходах брало участь на 6 родин більше), свідчить про їхню зміну відношення батьків до різноманітних питань, які здатний вирішувати дитячий туризм – оздоровлення дітей через спілкування з природою та засобами руху; виховання гуманного ставлення до природи, набуття навичок безпечного перебування в природі, ознайомлення з історією та культурою рідного краю.

Надамо коротку характеристику результатів повторного *спостереження за дотриманням* дітьми правил проведення туристичних заходів. Нами визначено, що вже 65% дітей ЕГ, яких при попередньому спостереженні було лише 45%, вміють вправно поводитися з туристичним знаряддям, знають, що входить до наповнення туристичного багажу (рюкзак, валіза). Діти після проведення кількох туристичних заходів можуть майже самостійно (переважно – за опосередкованого контролю дорослого) скласти до рюкзака необхідні речі, розмістити їх акуратно, щільно. Зазначимо, що інші аспекти спостереження за дотриманням дітьми норм туристично-краєзнавчої діяльності у зимову пропру року не проводилися.

Результати формувальної дослідницько-експериментальної роботи засвідчили загальне підвищення у старших дошкільників експериментальної групи рівнів сформованості знань та уявлень краєзнавства, що проявлялося позитивному визначенні ними основ краєзнавства та туризму, обізнаності з правилами проведення даних заходів, мотивації їх на пізнання елементів культури свого краю, у залученні до практичних заходів краєзнавчого спрямування.

Підсумкові результати подаємо в таблиці, яка відображає в процентних показниках кожний із компонентів включеності дітей старшого дошкільного віку до краєзнавчої роботи, а також динаміку розвитку компонентів в експериментальній і контрольній групах (табл. 3.1):

Таблиця 3.1.

Розподіл дітей старшого дошкільного віку за рівнями включеності до туристично-краєзнавчої роботи на етапі контрольного зрізу експериментального дослідження

Рівні	Структурні компоненти												Усього			
	<i>інформаційний</i>				<i>мотиваційний</i>				<i>Поведінковий</i>							
	<i>До експ-ту</i>		<i>Після експ-ту</i>		<i>До експ-ту</i>		<i>Після експ-ту</i>		<i>До експ-ту</i>		<i>Після експ-ту</i>		<i>До експ-ту</i>		<i>Після експ-ту</i>	
	<i>ЕГ</i>	<i>КГ</i>	<i>ЕГ</i>	<i>КГ</i>	<i>ЕГ</i>	<i>КГ</i>	<i>ЕГ</i>	<i>КГ</i>	<i>ЕГ</i>	<i>КГ</i>	<i>ЕГ</i>	<i>КГ</i>	<i>ЕГ</i>	<i>КГ</i>	<i>ЕГ</i>	<i>КГ</i>
достатній	15	20	25	25	5	10	20	15	10	15	35	30	10	15	25	20
задовільний	35	40	45	40	35	40	45	35	35	35	40	45	32	40	45	50
низький	50	40	30	35	60	50	35	40	55	50	25	25	58	35	30	25

Отже, у результаті проведеної формувальної роботи відбулися якісні та кількісні зміни в рівнях залучення дітей до краєзнавчої роботи: для експериментальної групи: високий рівень складає 25% (до експерименту – 10%), середній рівень – 45% (до експерименту – 32%), до низького рівня було віднесено 30% (до експерименту – 58%).

Як бачимо, аналіз зафіксував зростання кількості дітей із високим та середнім рівнем опанування елементів краєзнавства та зменшення кількості вихованців з низьким її рівнем в експериментальній групі. У той же час, у рівнях знань та умінь краєзнавства у дітей контрольної групи відбулися незначні зміни: середній – 50% (до експерименту – 40%), низький – 25% (до

експерименту – 35%).

На завершальному етапі експерименту була проведено тематичні співбесіди з педагогічними працівниками, які брали участь в експериментальній роботі. Під час методичних заходів, передбачених експериментальною програмою, педагоги виявили стійку позицію щодо необхідності оновлення практики дитячого краєзнавства у ЗДО у цілому, у кожній віковій групі – зокрема. Педагоги визнали гостру потребу в забезпеченні комплексності краєзнавчої роботи, надавали практичні пропозиції методичного та патріотичного спрямування.

Вихователі виявили потребу щодо необхідності відродження, збереження та примноження матеріальної й духовної спадщини рідного краю, визнали гостру потребу в залученні молодого покоління до культурних скарбів рідного краю, надавали практичні пропозиції щодо оновлення експонатів міні-музею садочка, а також створення інтернет-сторінки ЗДО «Я і моє місто: зростаємо разом».

У розмові з експериментатором педагоги засвідчили, що за час експериментальної роботи вони набули низку якісно нових теоретичних знань й практичних вмінь і навичок краєзнавства. З-поміж інших відзначено наступні: - удосконалення умінь впроваджувати матеріальні та духовні цінності культури рідного краю у різні види виховної роботи, адаптуючи їх до вікових та індивідуальних особливостей дошкільників;

- удосконалення умінь дитячого туризму;

- усвідомлення потреби в удосконаленні своїх знань у царині регіонально-краєзнавчої проблематики.

Таким чином, досягнення оптимістичних результатів в організації краєзнавчої роботи ми вбачаємо в укладанні та дотриманні чіткої системи туристично-краєзнавчої роботи, яка задіяла нові, цікаві напрями роботи, активізацію питань національно-патріотичного виховання дітей, оновлення форм і методів народознавчої роботи, поповненні матеріальної бази ЗДО

атрибутами дитячого туризму, стимулюванні згуртованості педагогів, батьків і дітей у процесі засвоєння й відтворення культурного надбання спільноти рідного краю як основи дитячого краєзнавства.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

За результатами, отриманими нами після проведення констатувального експерименту, ми пересвідчилися в необхідності розробки авторської системи роботи з підвищення ефективності краєзнавчої роботи з дітьми старшого дошкільного віку у ЗДО. Мета програми: розробити і дослідно-експериментальним шляхом перевірити ефективність системи роботи, що забезпечить ефективність організації краєзнавчої роботи у дошкільному закладі згідно з визначеними нами попередньо організаційно-педагогічними умовами.

Основна тематика роботи з дітьми за нашою експериментальною програмою представлена у таких орієнтовних напрямках організації дитячого краєзнавства: вивчення природи рідного краю; залучення дітей до елементів регіональної культури (народні ремесла, традиційна та сучасна архітектура, побут населення мого краю тощо); ознайомлення з традиціями родини, традиційними святами та обрядами.

Ураховуючи специфіку та сезонність туристично-краєзнавчої роботи, її було проведено у серпні-вересні 2019 р. У холодну пору року реалізувався напрям «опосередкованого краєзнавства», а також ряд спільних форм роботи з батьками.

На першому, *ознайомчому етапі* нами було поставлено за мету поглиблювати й розширювати знання та уміння дітей пов'язані із туристичною роботою та безпосередньо – краєзнавством. Форми і методи роботи: екскурсія найближчим мікрорайоном, перегляд відеоматеріалів про культурні пам'ятки Ніжина, створення фотогалереї «Мої гостини», зустріч з майстринею народних ремесел, створення фотоальбому «Я живу у Ніжині»; конкурс юних живописців, спортивну розвагу; похід до найближчого селища, де було проведене міні спортивно-туристичне змагання «Облаштовуємо стоянку туристів».

Другий, *мотиваційний етап*, передбачав метою підвищення мотивації дітей на дитячу краєзнавчо-туристичну роботу. Завдання, які реалізувалися на даному етапі: збільшення інтересу малюків до вивчення малої батьківщини; формування інтересу до елементів дитячого туризму; формування вміння розповідати про рідний край. Добиралися форми та методи тренування дітей в проведенні туристичних заходів (у штучних умовах адаптованих у дитячому садку). Спільно з дітьми переглядали відеоматеріали про рідний край, фотоальбоми, світлини яких стосувалися природного довкілля, історичних та культурних пам'яток рідного міста.

На третьому, *практичному етапі*, реалізовувалася мета щодо практичних умінь малюків у туристичній та краєзнавчій роботі. Нами використовувалися такі форми і методи: робота з картою з визначенням тих, місць, де реально або уявно перебували малюки, розвага з елементами краєзнавства, випуск підсумкової художньо-краєзнавчої газети, мистецько-краєзнавче свято спільно з батьками.

У результаті проведеної формувальної роботи відбулися якісні та кількісні зміни в рівнях залучення дітей до краєзнавчої роботи: для експериментальної групи: високий рівень складає 25% (до експерименту – 10%), середній рівень – 45% (до експерименту – 32%), до низького рівня було віднесено 30% (до експерименту – 58%).

Після проведення експерименту педагоги ЗДО засвідчили, що за час експериментальної роботи вони набули низку якісно нових теоретичних знань й практичних вмінь і навичок краєзнавства.

Отримані дослідницько-експериментальні дані засвідчують правомірність висунутої гіпотези та підтверджують ефективність розробленої нами програми.

ВИСНОВКИ

Унаслідок проведення наукового дослідження та теоретичному та емпіричному рівнях з проблеми організації у закладі дошкільної освіти туристично-краєзнавчої діяльності стосовно визначення умов включення до неї дітей старшого дошкільного віку ми дійшли до таких висновків:

За першим завданням нами розкрито теоретичні засади дитячого краєзнавства та дитячого туризму. З'ясовано, що туристична діяльність найбільшою мірою пов'язана з перебуванням людини в різних природних умовах. Найбільшою мірою це визначається у подорожах рідним краєм саме така робота найбільш прийнятна в її організації стосовно дітей дошкільного віку. Традиційними формами педагогічної роботи в садках, яка має туристичне спрямування, є піші переходи, екскурсії різних видів, туристичні мандрівки, цільові прогулянки тощо. Головний акцент у таких заходах визначається створенням умов взаємодії людини та природи та набуття нею необхідних щодо цього навичок.

Туризм є спеціальним видом рекреаційної та спортивної діяльності, різновидом активного відпочинку, який має активний характер та передбачає пізнання людиною свого краю, умов перебування у природному середовищі. Дитячий туризм є різновидом туризму, проте він більшою мірою ґрунтується на поєднанні фізкультурно-рухових та оздоровчих заходів. Цей вид туризму обумовлює свою специфіку віковими та фізичними можливостями дітей.

Краєзнавство є діяльністю щодо вивчення історії та культури певного краю, проте воно не завжди пов'язане із активним туризмом. Пасивними видами краєзнавства є робота з картою, фотоматеріалами, відвідування музеїв, цікавих історичних місць тощо.

У зміст краєзнавчої роботи з дітьми входить ознайомлення їх з природою, історією, культурою рідного краю; вивчення назв важливих вулиць і площ міста, його парків, пам'ятників. Форми проведення

краєзнавчої роботи з дошкільниками поділяються на безпосередні (піші переходи, дитячий туризм, міні-подорожі вихідного дня спільно з батьками, екскурсії, цілеспрямовані погулянки тощо) та опосередковані, що поглиблюють та закріплюють набуті знання дітей про рідний край (перегляд відеоматеріалів, фотоальбомів, читання творів про рідний край, «краєзнавчі посиденьки» тощо).

За другим завданням ми проаналізували стан практики ЗДО щодо з'ясування чинників впливу на ефективність роботи з організації туристично-краєзнавчої роботи з дітьми. Для цього було проведено констатувальний експеримент, в якому використовувались емпіричні методи: у якості *основних* – індивідуальна бесіда з дітьми; анкетування батьків; спостереження за поведінковими проявами дітей під час краєзнавчих заходів; у якості *додаткових* – аналіз матеріальної бази садка; вивчення річного плану інструктора з фізичного виховання; інтерв'ю із директором закладу освіти; бесіда з інструктором з фізичної культури; колективна бесіда з дітьми.

Результати, отримані нами у напрямі роботи з батьками дозволили з'ясувати, що вони, в цілому прихильно ставляться до тісної співпраці з педагогічним колективом дошкільного закладу з різних питань навчання та виховання їхніх дітей. Проте, реальний стан включеності батьків до спільної туристично-краєзнавчої роботи, як визначили результати проведеного нами анкетування, свідчить про їхнє поверхове відношення до різноманітних питань, які здатний вирішувати дитячий туризм – оздоровлення дітей через спілкування з природою та засобами руху; виховання гуманного ставлення до природи, набуття навичок безпечного перебування в природі, ознайомлення з історією та культурою рідного краю.

Директор ЗДО засвідчила, що приділяє велику увагу питанням організації та проведенню заходів краєзнавчого спрямування. Пояснюємо це тим, що означений садок має профільність туристично-краєзнавчої роботи. На думку директора, основною вадою налагодження тісної співпраці із

сім'ями вихованців з будь-якої проблеми, є значна зайнятість батьків. Проте, кропітка роз'яснювальна робота, яку проводять вихователі, сприяє підвищенню інтересу батьків до цікавих форм спільного дозвілля, участі у святах календарного циклу, пов'язаним із перебуванням за межами дитячого садка. Інструктор з фізичного виховання вказав на те, що матеріальна база садка вимагає значних коштів щодо закупівлі та утримання туристичного обладнання.

За третім завданням ми представили методику визначення рівнів включеності дітей старшого дошкільного віку до дитячого краєзнавства та туризму у закладі дошкільної освіти. Для цього ми розробили критерії включеності дітей старшого дошкільного віку до краєзнавчої роботи (інформаційного, мотиваційного, діяльнісного) та згідно з ними дібрали діагностичні методики. Результати, отримані нами у напрямі роботи з дітьми старшого дошкільного віку засвідчили, що вони дуже зацікавлені проведенням заходів дитячого туризму спільно з батьками. Проте, їх більшою мірою цікавлять сімейні дні відпочинку. 65% дітей ЕГ та 55% дошкільників КГ вказали на те, що вони достатньо втомлюються під час піших переходів. Діти також зазначили, що батьки майже не беруть участі в таких заходах, як піші переходи, переадресуючи свою участь помічнику вихователя. Діти вказали на те, що їм було б цікаво безпосередньо відвідати в м. Ніжині різні пам'ятники, Поштову Станцію, краєзнавчий музей, проте не всі батьки погоджуються відпускати їх до поїздки на маршрутному автобусі.

На основі попередньо визначених критеріїв включеності дітей старшого дошкільного віку до краєзнавчої роботи (інформаційного, мотиваційного, діяльнісного) були охарактеризовані три рівні його сформованості в старших дошкільників: достатній, задовільний і незадовільний.

За четвертим завданням ми охарактеризували педагогічні принципи та організаційно-педагогічні умови проведення краєзнавчої роботи з дітьми старшого дошкільного віку у ЗДО. Такими умовами є:

- 1) використання потенціалу дитячого туризму у проведенні краєзнавчої роботи зі старшими дошкільниками;
- 2) взаємодія дитячого садка з батьками вихованців щодо проведення спільної краєзнавчої роботи;
- 3) дотримання умов при проведенні краєзнавчої роботи з дітьми старшого дошкільного віку.

За п'ятим завданням ми розробили експериментальну систему роботи з підвищення ефективності організаційно-педагогічних умов проведення краєзнавчої роботи з дітьми старшого дошкільного віку у ЗДО та представили результати її впровадження.

Наша програма була представлена у таких орієнтовних напрямках організації дитячого краєзнавства: вивчення природи рідного краю; залучення дітей до елементів регіональної культури (народні ремесла, традиційна та сучасна архітектура, побут населення мого краю тощо); ознайомлення з традиціями родини, традиційними святами та обрядами. Ураховуючи специфіку та сезонність туристично-краєзнавчої роботи, її було розпочато із середини квітня 2019 р. й закінчено наприкінці травня 2019 р. У холодну пору року реалізувався напрям «опосередкованого краєзнавства», а також ряд спільних форм роботи з батьками.

На першому, *ознайомчому етапі* нами було поставлено за мету поглиблювати й розширювати знання та уміння дітей пов'язані із туристичною роботою та безпосередньо – краєзнавством. Другий, *мотиваційний етап*, передбачав метою підвищення мотивації дітей на дитячу краєзнавчо-туристичну роботу. Завдання, які реалізувалися на даному етапі: посилення зацікавленості дітей вивченням особливостей рідного краю; формування інтересу до елементів дитячого туризму; формування уміння розповідати про рідний край. На третьому, *практичному етапі*, ми ставили за мету, визначити засвоєні дітьми старшого дошкільного віку практичні основи краєзнавчої роботи.

Основні форми і методи роботи нашої програми: екскурсія найближчим мікрорайоном, перегляд відеоматеріалів про культурні пам'ятки Ніжина, ігрова ситуація «Мандруємо рідним краєм», перегляд добірки відеоматеріалів про духовні святині Ніжина, колективне обговорення відвідин дітьми Ніжинського Покровського ярмарку: «Талановиті руки ніжинських майстрів», створення фотогалереї «Мої гостини», зустріч з майстринею народних ремесел, створення фотоальбому «Я живу у Ніжині»; конкурс юних живописців «Рідний край в малюнках», спортивну розвагу «Ігри патріотів», спільне літературно-музичне дійство «Взяв би я бандуру» (за участю випускників місцевої музичної школи); похід до с. Хвилівка, де було проведено міні спортивно-туристичне змагання «Облаштовуємо стоянку туристів», робота з картою «Подорожуємо Ніжином», розвага «Веселий ярмарок у Ніжині» випуску художньо-краєзнавчої газети «Як ми Ніжином мандрували» мистецько-краєзнавче свято «Свята нашого народу» (зимові обряди та традиції Чернігівщини) та краєзнавчі посиденьки «Я все люблю в своїм краю» (спільно з батьками, родичами, майстрами народних ремесел Ніжина).

Після застосування системи коригувальної роботи нами було проведено контрольний зріз. У результаті проведеної формувальної роботи відбулися якісні та кількісні зміни в рівнях залучення дітей до краєзнавчої роботи: для експериментальної групи: високий рівень складає 25% (до експерименту – 10%), середній рівень – 45% (до експерименту – 32%), до низького рівня було віднесено 30% (до експерименту – 58%).

Після проведення експерименту педагоги ЗДО засвідчили, що за час експериментальної роботи вони набули низку якісно нових теоретичних знань й практичних вмінь і навичок краєзнавства. Вихователі виявили потребу щодо необхідності відродження, збереження та примноження матеріальної й духовної спадщини рідного краю, визнали гостру потребу в залученні дітей до культурних скарбів рідного краю, надавали практичні

пропозиції щодо оновлення експонатів міні-музею садочка, а також створення інтернет-сторінки ЗДО «Я і моє місто: зростаємо разом». У розмові з експериментатором педагоги засвідчили, що за час експериментальної роботи вони набули низку якісно нових теоретичних знань й практичних вмінь і навичок краєзнавства. З-поміж інших відзначено наступні: удосконалення умінь впроваджувати матеріальні та духовні цінності культури рідного краю у різні види виховної роботи, адаптуючи їх до вікових та індивідуальних особливостей дошкільників; удосконалення умінь дитячого туризму; усвідомлення потреби в удосконаленні своїх знань у царині регіонально-краєзнавчої проблематики.

Отримані дослідницько-експериментальні дані засвідчують правомірність висунутої гіпотези та підтверджують ефективність розробленої програми щодо проведення туристично-краєзнавчої роботи зі старшими дошкільниками у закладі дошкільної освіти.

Проведене нами дослідження не вичерпує глибини обраної нами проблеми. Подальші дослідження пов'язані із добором та систематизацією методичних матеріалів з проблеми організації дитячого краєзнавства у ЗДО.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко Т. Туризм – нетрадиційна форма оздоровлення. *Дошкільне виховання*. 2007. № 7. С. 19-20.
2. Барсуковська Г.П. Досвід використання дитячого туризму у фізичному вихованні дошкільників. Педагогічні науки. Вип. 23. С. 119-126.
3. Богуш А., Гавриш Н. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі: підручник для ВНЗ. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2010. 408 с.
4. Богуш А. М., Лисенко Н. В. Українське народознавство в дошкільному закладі : навч. посіб. 2-ге вид., переробл. і допов. Київ: Вища шк., 2002. 407 с.
5. Бондаренко Н. Б. Формування духовних цінностей у старших дошкільників засобами регіональної історико-культурної спадщини : дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання»; Луганський національний педагогічний університет імені В. Даля. Луганськ, 2007. 239 с.
6. Бочарова Н. И. Туристические прогулки в детском саду. Пособие для работников дошкольных учреждений. Москва: АРКТИ. 2004. 116 с.
7. Василевська Л. С. Методичні рекомендації щодо організації туристично-краєзнавчої роботи з дошкільниками. Ніжин, 2015. 8 с.
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Укл. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ: Ірпінь: ВТФ Перун, 2001. 1440 с.
9. Врочинська М. Веселі походи малюків і їхніх батьків. *Дошкільне виховання*. 2014. №6. С. 30–31.
10. Впевнений старт. Програма розвитку дітей старшого дошкільного віку [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://doshkillya.ostriv.in.ua>. – Назва з екрану.
11. Глазырина Л. Д., Овсянкин В. А. Методика физического воспитания

- детей дошкольного возраста : пособие для педагогов дошкольных учреждений. Москва: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. 176 с.
12. Голод А. П., Крадецька А. О. Дитячий адаптивний туризм в Україні: передумови розвитку та проблеми безпеки. Глобальні та національні проблеми економіки. Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського. 2015. Вип. 5. С. 760-763.
13. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ: Наука, 1997. 613 с.
14. Грицишина Т. І. Маленькі туристи. Краєзнавство і туризм у дошкільному закладі. Київ: Ред. загальнопед. газ., 2004. 128 с.
15. Грицишина Т. І. Формування життєвої компетентності обдарованих дошкільників засобами краєзнавчо-туристичної діяльності в умовах дошкільного навчального закладу. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2014. № 9-10 (28-29). С. 87-91.
16. Давидова О. І. Л. Г. Богославец, А. А. Майер Робота з батьками в дитячому саду: етнопедагогічний підхід. Додаток до журналу «Управління ДОП». Москва: ТЦ Сфера, 2005. 144 с.
17. Даринский А. В. Краеведение. Москва: Просвещение, 1987. 146 с.
18. Демідієнко О. Я., Іонова О. М., Кузнєцова В. І. Основи краєзнавства. Харків: «Світ дитинства», 1999. 186 с.
19. Денисенко Н. Ф., Аксьонова О. П. Через рух – до здоров'я дітей : навч.-метод. посіб. Тернопіль : Мандрівець, 2010. 88 с.
20. Денисюк О. М. Формування уявлень дітей старшого дошкільного віку про історію України : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. : 13.00.08 «Дошкільна педагогіка». Київ, 2000. 17 с.
21. Державний Базовий компонент дошкільної освіти в Україні (нова редакція, 2012 р.) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://doshkillya.ostriv.in.ua>. – Назва з екрану.
22. Додаток до листа МОН України від 16.08.2010 р. № 1/9-563 «Фізичний

- розвиток дітей в умовах дошкільного навчального закладу» / Електронний ресурс.
- Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua>. – назва з екрану
23. Жукович Л. В. Детский туризм в системе физкультурно-оздоровительной работы детского сада «Туризм – ступенька к здоровью». Международный центр проблем детства и образования. *Научно-практический журнал «Ребёнок и Общество»*. 2017. №2. С. 13-19.
24. Завьялова Т. П. Дошкольный туризм: проблемы, поиски, решения. *Физическая культура: воспитание, образование, тренировка*. 2001. № 2. С. 45-50.
25. Завьялова, Т. П. Методика обучения и воспитания в области дошкольного образования. Туризм в детском саду : учеб. пособие для академического бакалавриата. 2-е изд., испр. и доп. Москва: Издательство Юрайт, 2017. 228 с. (Серия : Бакалавр. Академический курс).
26. Закон про дошкільну освіту від 11 липня 2001 р. № 2628 – 111. *Книга керівника дошкільного навчального закладу: Довідково-методичне видання* / Упор. О. А. Копейкіна, Л. В. Гураш. Харків: Торсінг плюс, 2006. 512 с.
27. Історико-краєзнавча робота з дітьми дошкільного віку : Матеріали міського семінару-практикум. *Дитячий садок*. 2009. №15. 18 с.
28. Історія дошкільної педагогіки : хрестоматія / упор. З. М. Борисова. Київ: Вища школа. 2002. 154 с.
29. Каплуновська О. Україна – моя Батьківщина. Парціальна програма національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку / О. М. Каплуновська та ін.; за наук. ред.. О. Д. Райпольської. – Тернопіль : Мандрівець, 2016. 72 с.
30. Кашуба Я. М. Формування системи дитячого оздоровлення і туризму:

- монографія. Львів: ПАІС, 2007. 293 с.
- 31.Ковач Ш., Дудіцька С. П., Мадяр-Фазекаш Е. О. Організація туристичної діяльності в умовах сучасного закладу освіти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка, соціальна робота.* Вип. 26. С. 93-97.
 - 32.Козлова С. А., Куликова Т. А. Дошкольная педагогика : учеб. пособие для студ. сред. пед. учеб. заведений. Москва: Издательский центр Академия, 2000. 416 с.
 - 33.Круцевич Т. Ю. Оптимізація рухової активності дітей старшого дошкільного віку в процесі туристсько-краєзнавчої діяльності. *Гуманітарний вісник ДВНЗ Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди.* 2008. С. 88-90.
 - 34.Лаппо В. В. Формування у старших дошкільників ціннісного ставлення до рідного краю засобами етнокультури (на прикладі Гуцульського регіону) : дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.08. «Дошкільна педагогіка». Івано-Франківськ, 2008. 212 с.
 - 35.Лернер И. Я. Дидактические основы методов обучения. Москва: Педагогика, 1981. 185 с.
 - 36.Лосюк П. Регіональний етнографічний компонент у середній школі. Снятин, 2007. 160 с.
 - 37.Макаренко А. С. Книга для родителей. М. : Правда, 1985. 448 с.
 - 38.Мала енциклопедія «Фізкультура і спорт» : енциклопедичний довідник. Київ: Перун, 2010. 564 с.
 - 39.Мала медична енциклопедія: енциклопедичний довідник. Москва: Медична енциклопедія. 1991-96 pp. 624 с.
 - 40.Матвієнко С. І., Заплішний І. І. Українські народні рухливі ігри і дошкільному навчальному закладі : навч.-метод. посібник. Ніжин: Вид-во НДУ ім. Миколи Гоголя, 2017. 134 с.
 - 41.Матвієнко, С. І.; Варуха, О. В.; Оленченко, С. О. Підготовка студентів

- спеціальності «дошкільна освіта» до формування у дошкільників рухових умінь і навичок. Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Серія: Психолого-педагогічні науки. 2012. Вип. 2. С. 135-138.
42. Матвієнко-Гарнага Ф. Краєзнавство і краєзнавча робота. *Краєзнавство. Географія. Туризм*. 2008. №40. С. 2-3.
43. Машкова О. В., Цветкова Д. І. Особливості організації сімейного відпочинку з дітьми дошкільного віку в Україні. *Науковий Вісник Херсонського державного університету. Серія: Географічні науки*. 2-17. Вип. 6. С. 187-192.
44. Медвідь А. Рухова активність дошкільнят: шляхи оптимізації в процесі туристичної діяльності. *Вісник Чернігівського державного педагогічного університету*. 2009. Вип. 64. С. 482-484.
45. Огірко І., Похмурська С. особливості занять із туризму як засобу фізичного виховання дошкільнят. Фізичне виховання, спорт в культура здоров'я у сучасному суспільстві: зб. наук. праць. Вип. 2. 2008. С. 203-206.
46. Остапец А. А., Алиева Л. В., Абросимова Г. Н. Краеведо-туристская работа с дошкольниками. Москва, 1995. 85 с.
47. Нетрадиційні форми проведення батьківських зборів. *Соціальна педагогіка*. 2005. № 3. С. 22-24.
48. Палатний І. А., Палатна О. М. Условия эффективного использования туристско-краеведческой деятельности в работе с детьми старшего дошкольного возраста. *Основи спортивного туризму в рекреаційній діяльності*. 2016. С. 229-240.
49. Пангелов Б. Організаційно-методичні засади туристсько-краєзнавчої роботи з дітьми в умовах дошкільної освітньої установи. *Педагогіка, психологія і медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2007. Вып 6. С. 221-223.

50. Пангелов Б. Організація і проведення туристсько-краєзнавчих подорожей: навч. посіб. 2010. Київ: Академвидав. 248 с.
51. Поліщук В. В. Вплив занять туристсько-краєзнавчою діяльністю на рухову активність дітей старшого дошкільного віку. молодий учений. 2015. №2 (17). С. 505-507.
52. Поліщук В. В. Фізична підготовка дітей 5-6 років в процесі фізичного виховання засобами туризму. *Педагогічні науки. Збірник наукових праць*. 2013. Випуск 109. С. 168-174.
53. Понго Л., Добош О. Від батьківського порогу – у широкий світ. *Дошкільне виховання*. 2002. №8. С. 12–13.
54. Поніманська Т. І. Моральне виховання дошкільників. Київ, 1993. 128 с.
55. Похмурська С. Туризм – засіб фізичного виховання дошкільнят. *Молода спортивна наука України*. 2008. Т. 2. С. 163-167.
56. Рунова М. О. Рухова активність дитини в дитячому садку: пер. з рос. мови. Харків: Ранок, 2007. 192 с.
57. Скрипченко І. Т. Основні дефініції в дитячо-юнацькому туризмі. *Педагогічні науки. Збірник наукових праць*. 2014. Випуск 121. С. 218-230.
58. Соловей М. В. Краєзнавчо-пошукова робота учнів у загальноосвітніх школах України (1950-2000 рр.) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки»; Інститут педагогіки АПН України. Київ, 2000. 21 с.
59. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям. М. : Педагогика, 1983. 318 с.
60. Сухомлинський В. О. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності. *Дошкільне виховання*. 2003. № 3. С. 3-8.
61. Титаренко С., Дихал Є. Засоби підвищення рухової активності у дітей старшого дошкільного віку в процесі проведення туристичних прогулянок. *Нова педагогічна думка*. 2013. Вип. 4. С. 207-209.

62. Фіцула М. М. Педагогіка : підручник для ВНЗ. Київ: Знання, 2000. 653 с.
63. Фок С. Краєзнавство в системі народної освіти. *Краєзнавство. Географія. Туризм*. 2001. №13. С. 7–8.
64. Цибанюк О. Планування та організація туристичної діяльності дошкільника в умовах сучасного закладу освіти. *Вісник Чернівецького національного університету ім. Ю.Федьковича: педагогіка та психологія*. Чернівці, 2009. Вип. 452. С.169-175

